

Mendelova univerzita v Brně
Institut celoživotního vzdělávání

Agresivita a šikana jako výchovné problémy
Bakalářská práce

Vedoucí práce:
PhDr. Petr Hlad'o, Ph.D.

Vypracovala:
Ing. Lucie Svobodová

Brno 2011

**Institut
celoživotního
vzdělávání**

Institut celoživotního vzdělávání
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Zpracovatelka: **Ing. Lucie Svobodová**

Studijní program: **Specializace v pedagogice**

Obor: **Učitelství odborných předmětů**

Název tématu: **Agresivita a šikana jako výchovné problémy**

Zásady pro vypracování:

1. Rešerše odborných literárních pramenů k problematice šikany se zaměřením na možnosti prevence a řešení tohoto sociálně patologického jevu u středoškolské mládeže a vypracování rámcové struktury bakalářské práce
2. Vytvoření metodiky bakalářské práce
3. Studium relevantních literárních pramenů (tištěné publikace, časopisecké články, sborníky z konferencí, elektronické informační zdroje aj.) a zpracování teoretických východisek bakalářské práce s respektováním citační otázky a aktuálně platných citačních norem
4. Formulace cíle praktické části práce a popis metodologie, uskutečnění průzkumného šetření, analýza a interpretace získaných dat
5. Zpracování diskuze, tj. konfrontace závěrů průzkumu s poznatky získanými z odborné literatury, předložení vlastních námětů a návrhů s akcentem na praktický přínos pro pedagogickou praxi
6. Technické úpravy bakalářské práce podle požadavků Metodického manuálu pro vypracování bakalářské práce

Rozsah práce: 40 – 50 normostran

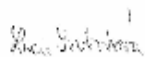
Seznam odborné literatury:

1. STANIŠKA, B. *Šikana na střední škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
2. LOVASOVÁ, I. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 27 s. ISBN 80-86891-65-2.
3. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: cesta k zastavení šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.
4. KOLÁŘ, M. *Slečtyj svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. 128 s. ISBN 80-7178-123-1.
5. RÍČAN, F. – JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikany*. Praha: Grada Publishing, 2010. 160 s. ISBN 978-80-247-2991-8.
6. MARTINEK, Z. *Agresivita a komunikace školní mládeže : druhy agresí, přístupy k agresivnímu chování, poruchy chování, šikana*. Praha: Grada, 2008. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
7. DÍPŠTÍŘOVÁ, P. – FELD, E. *Jak se bránit šikaně : praktický návod pro děti, rodiče i učitele*. Praha: Ikar, 2009. 311 s. ISBN 978-80-249-1175-2.

Datum zadání bakalářské práce: květen 2010

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2011

L. S.

Ing. Lucie Svobodová
Autorka práce

PhDr. Petr Hlado, Ph.D.
Vedoucí práce

doc. PhDr. Dana Linhartová, CSc.
Garantka studijního programu

doc. PhDr. Dana Linhartová, CSc.
Ředitelka vysokéškého ústavu

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Agresivita a šikana jako výchovné problémy vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v přiloženém seznamu literatury.

Bakalářská práce je školním dílem a může být použita ke komerčním účelům jen se souhlasem vedoucího bakalářské práce a ředitelky ICV MENDELU v Brně.

V Brně, dne.....

Podpis autora.....

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala vedoucímu své práce PhDr. Petr Hlad'o, Ph.D. za trpělivost a pomoc při zpracování mé práce.

ABSTRAKT

V bakalářské práci je řešena agresivita a šikana jako výchovné problémy na středních školách. V teoretické části práce je vymezena problematika agresivity a šikany. Teoretická část obsahuje typy šikany, důvody agresivity atd., které jsou podstatné pro úspěšné a efektivní vypořádávání násilí a šikany na středních školách. Metodou teoretické části je studium odborných literárních zdrojů, tvorba výpisků a jejich analýza, syntéza a srovnávání. Cílem praktické části je na základě rozhovorů s výchovnými poradci, učiteli a studiem školních dokumentů na vybraných školách získat data o výskytu agresivity a šikany na škole a způsobech jejich řešení, která budou analyzována základními kvalitativními postupy. Pro pedagogickou praxi na výše uvedených středních školách budou určeny i závěry a doporučení vyplývající z šetření.

Klíčová slova: agresivita, šikana, střední škola

ABSTRACT

In bachelory thesis aggressiveness and abuse are solved as the educational problems in secondary schools. In theoretical part of the thesis problems of aggressiveness and abuse. Theoretical part will further contain types of abuse, reasons of aggressiveness etc., which are essential for successful and efficient for discovering violence and abuse in secondary school. The method of theoretical parts is studying scientific literary sources, extracting and its analysis, incorporation and comparison. Aim of the practical part is on the basis of conversation with careers masters, teachers and study school documents on chosen schools get data about aggressiveness occurrence and abuse at schools and manners of their solving that will be analysed primary by qualitative procedures. For pedagogical practice on above-mentioned secondary schools the conclusions and recommendation will be determined.

Key words: aggressiveness, abuse, secondary school

OBSAH

1 ÚVOD	8
2 CÍL BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	9
3 METODIKA ZPRACOVÁNÍ PRÁCE	10
4 LITERÁRNÍ PŘEHLED	11
4.1 Agrese a agresivita	11
4.1.1 Druhy agresivity	12
4.2 Šikana	13
4.2.1 Rozdíly šikany podle pohlaví	14
4.2.2 Formy šikany	16
4.2.3 Stádia šikany	17
4.2.4 Projevy šikany	18
4.3 Účastníci šikany	18
4.3.1 Oběť šikany	19
4.3.2 Agresor	21
4.3.3 Třída	22
4.4 Následky šikanování	23
4.5 Opatření proti šikanování	24
4.5.1 Prevence šikany	24
4.5.1.1 Schéma prevence šikany na školách	26
4.5.2 Program proti šikanování	27
4.5.3 Prevence ze strany učitele	28
4.5.4 Postup při vyšetřování šikany	30
5 POPIS METODIKY	31
5.1 Cíl výzkumného šetření	31
5.2 Zvolené výzkumné metody	31
5.3 Způsob analýzy dat	31
5.4 Popis škol	32
5.4.1 Střední škola Mračná	32
5.4.2 Střední škola Slunečná	32
5.5 Výsledky analýzy	33
6 DISKUSE	39
7 ZÁVĚR	42

8 SEZNAM LITERATURY	44
9 SEZNAM PŘÍLOH	46

1 ÚVOD

Jako téma bakalářské práce jsem si zvolila „Agresivita a šikana jako výchovné problémy,“ protože se domnívám, že tato forma násilí je jednou z nejhorších, se kterou je možné se setkat. V dnešní době je tato problematika velmi často řešena, a přesto, že se jí zabývá mnoho autorů a také institucí, není stále potlačena. Tato problematika se může objevit nejen ve škole, ale můžeme se s ní setkat všude, kde dochází k mezilidským vztahům.

Vzhledem k mému studijnímu programu Specializace v pedagogice, obor Učitelství odborných předmětů, se mne tato problematika dotýká o to více, neboť přehlédnutí sebemenší známky agrese vůči oběti je jedním z nejhorších selhání učitele. Jsou tisíce případů, kdy takto šikanované dítě ráno vstává se strachem, zvrací a odmítá jít do školy, ale bojí se svěřit rodičům.

U žáků můžeme pozorovat různé „legrácky“, odstrkování, vysmívání se druhým nebo povyšování se nad slabšími spolužáky. Už jen krátkodobé trvání může mít vliv na celou osobnost oběti. Objevuje se ve všech věkových kategoriích, a to už od nejútlejšího předškolního věku. Proto bychom tuto problematiku neměli podceňovat a především jako pedagogové bychom měli rozpoznat již první příznaky a vhodně je řešit nejen s žáky, ale také s rodiči, kteří často popírají, nebo zlehčují situaci.

2 CÍL BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Cílem bakalářské práce je zjistit příčiny a míru rozšíření šikany na vybraných středních školách.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

Cílem teoretické části je prostudovat odbornou literaturu týkající se problematiky šikany a poskytnout základní informace o šikaně pro lepší pochopení této problematiky.

Cílem praktické části je výzkum míry výskytu šikany ve vybraných středních školách. Výzkum spočívá v získání a zpracování informací na základě rozhovorů s výchovnými poradci, učiteli a studiem školních dokumentů na vybraných školách. Získaná data o výskytu agresivity a šikany na škole a způsobech jejich řešení budou analyzována základními kvalitativními postupy.

3 METODIKA ZPRACOVÁNÍ PRÁCE

V teoretické části práce byla pro získání potřebných informací využita metoda studia odborné literatury, která se týká problematiky šikany.

Pro získání potřebných informací pro výzkumné setření byl zvolen polostrukturovaný rozhovor, protože se jedná o částečně řízený rozhovor, kde je možné pořadí a znění předem připravených otázek měnit, popřípadě pokládat doplňující otázky.

Vzhledem k cíli praktické části bakalářské práce byla pro zpracování získaných dat zvolena technika otevřeného kódování a technika „vyložení karet“, protože díky své jednoduchosti a zároveň účinnosti jsou nejlépe použitelné pro zpracování kvalitativních dat.

4 LITERÁRNÍ PŘEHLED

Agresivita a násilí dosáhly dnes zejména ve školách takových rozměrů, že se mu jednotlivý žák ani nemůže vyhnout. Hlavně na vyšších stupních škol se vytvářejí party, pro které je samozřejmé provozovat více či méně nesmyslné, avšak brutální zkouška odvahy. Ani zbraně už ve školách nejsou výjimkou. Kopance, boxerské údery a rvačky patří k životu mnoha žáků stejně jako vybírání „výpalného za ochranu“ či násilné odebírání drahých částí oděvu a jiných předmětů. Je nabílední, že se pro mnohé žáky stává docházka do školy hotovým utrpením a že někteří nevidí východisko z této situace (Helmut, 1999).

4.1 Agrese a agresivita

Pojmy agrese a agresivita jsou v našem jazyce velice často zaměňovány, v odborném jazyce však každý z nich znamená něco jiného.

Agrese v politice znamená „napadení“, například válečné přepadení jednoho státu druhým. Podobně může přepadnout člověk člověka nebo lev gazelu, kterou loví, ale vlastně i bacil angíny může napadnout naše tělo – a pěkně *agresivně*!

Aby nám byl pojem „agrese“ něco platný, když chceme porozumět šikaně, musíme ho nějak vymezit. Zúžíme ho na vnitrodruhovou agresi, tj. agresi mezi příslušníky stejného druhu. Sem patří třeba souboj jelenů v říji o laň, rvačka mezi psy o kus masa – a loupežné přepadení s pistolí nebo s nožem v ruce.

Agrese se může zdát na první pohled jako něco špatného. S tím slovem je spojena představa zla. Teprve když se nad tím zamyslíme, musíme přiznat, že někdy je určitá míra agrese neškodná, např. ve sportu. Někdy je dokonce nutná a prospěšná, např. když policista násilím zneškodňuje zločince. Ve světě zvířat navíc nemá smysl mluvit o dobru a zlu (Říčan, 2010).

Pojem agresivita pochází z latinského *aggressivus* = útočný – vlastnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Někdy se tím míní i celkové úsilí organismu dosáhnout uspokojení vlastních potřeb, zejména výživových a pohlavních (Edelsberger, 2000).

Agresivitou nazýváme každé záměrné konání, jehož motivem je – otevřenou nebo symbolickou formou - způsobit někomu nebo něčemu škodu, křivdu nebo bolest (Jeno, 1982).

4.1.1 Druhy agresivity

V odborné literatuře je rozlišováno několik druhů agresivity. Fischer a Škoda (2009) rozlišují zlostnou agresivitu, instrumentální agresivitu a spontánní agresivitu.

Zlostná agresivita

Jedná se o reaktivní formu agresivního chování. Může se jednat o vyjádření nevole. V takovém případě jde o málo zaměřené jednání z hlediska cíle. Jde spíše o impulzivní výraz afektu s minimální nebezpečností. Pokud se však jedná o odplatu, jež je také reaktivní, jde již o jednání, které je společensky nebezpečné. Patří sem projevy zášti a nenávisti, cílené způsobování bolesti. To přináší danému jedinci vnitřní uspokojení.

Instrumentální agresivita

V tomto případě se jedná vždy o prostředek k dosažení cíle. Pokud je agresivní chování reaktivní, nemusí být hodnoceno jako sociálně patologický jev. Jedná se o případy odvrácení škod a nebezpečí. Cílem tedy může být vlastní ochrana nebo ochrana blízkých. V případě, že se jedná o aktivní jednání zaměřené na uspokojení potřeb, může být takové jednání hodnoceno pochopitelně negativně. Může růst na škále od prosazení pozornosti, úcty až k chladnému dosažení spokojenosti.

Spontánní agresivita

Míra reaktivity a aktivity při tomto typu jednání není spolehlivě prozkoumána. Patologií je bezpochyby agresivní chování, kdy způsobení bolesti přináší emocionální uspokojení a uspokojení potřeb, někdy potřeb, které jsou abnormální a patologické (příkladem může být sadismus).

K agresivitě může vést i hněv. V odborné literatuře se hněv člení do několika kategorií. Nákonečný (1998) rozděluje hněv takto:

- A) osobní vztahy, poškození vlastnictví, mezilidské problémy;
- B) nespravedlnost, reálná nebo hrozící bolest, „zraněná očekávání“;
- C) bezohledné chování, porušení sociálních norem, nespravedlivé zacházení se subjektem.

Současná pedagogická věda klade důraz na výchovné klima školy a klima třídy. Říká se, že příznivé školní klima dokáže vytlačit ze školy hrubost, násilí a nepřátelství, neposkytne prostor pro lhostejnost, agresivitu a šikanování. Školní klima není jenom pěkně vyzdobené prostředí. Podívejme se blíže na třídu jako na základní sociální skupinu. V ní se utvářejí a formují funkční a neformální vztahy. Uvnitř této skupiny existuje složité a proměnlivé předivo těchto vztahů a sociálních postojů, které formují odezvy jednotlivců i dílčích skupin na pokyny a postoje učitele i na jednotlivé situace ve třídě (Stejskal, 2009).

4.2 Šikana

V odborné literatuře je šikana a šikanování definováno různě. Martínek (2009) definuje šikanu jako jednání, kdy jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

Podle Vališové (2011) je šikanování takové agresivní jednání, jímž si strůjce působením fyzických či psychických útrap zjednává či udržuje převahu nad obětí. Pro takové deviantní jednání je typické, že se odehrává v určitém sociálním prostředí (škola, internát, výchovný ústav) a v rámci struktury, s jejímž posláním je v příkrém rozporu. Duševní zraňování a ponižování se nemusí dít pouze formou tělesného násilí. U děvčat se většinou odehrává méně zjevnou (ale pro postiženou přesto bolestnou a znehodnocující) formou. Šikana se projevuje okázalým vylučováním oběti z žákovského kolektivu, odmítáním pomoci, schválnostmi, pomlouváním a opakovanými posměšky.

Podle Fieldové (2009) jsou žáci soutěživí. Napodobují dospělé vzory ve snaze být nejlepší a získat to nejlepší. Vylučují ostatní a snižují jejich hodnotu, aby si udrželi svou moc v rámci skupiny. Šikana mezi zvířaty, v parlamentu i ve sportu, říká se jí také „princip přežití nejsilnějších“, odráží mužský přístup lovce a kořisti, postavený na protikladech, ne na spolupráci. Šikana se stává utajenou, neviditelnou a společnost ji paradoxně mlčky schvaluje.

Podle Lovasové (2006) o šikaně mluvíme pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoli důvodu bezbranná a jedná-li se tedy o asymetrickou agresi. Pojmem šikana, nelze označovat všechno zlé a nepříjemné, čím si děti navzájem ubližují.

Chování označované jako šikanování vypadá na základě hlavních vnějších rysů takto:

Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci (Kolář, 1997).

V odborné literatuře rozlišujeme dva základní termíny, a to je leasing a šikana. Martínek (2009) považuje za leasing chování, které zdánlivě šikanu připomíná. Jde o nevinné škádlení mezi dětmi – např. na druhém stupni základní školy chlapci provokují děvčata proto, že se jim líbí. Dívky křičí, chichotají se, někdy i chodí žalovat, dospělý však vidí, že jim toto škádlení chlapců vůbec není nepříjemné a jejich stěžování je pouze formální. Jedná se o normální jev a přiznejme si, že bez tohoto chování by ve škole něco chybělo.

Rozdíl mezi šikanou a škádlením nejlépe pozná ten, komu je ubližováno. Při škádlení je mezi oběma stranami vyrovnaný poměr sil, tzn. není vítěze ani poraženého. Škádlení je pro obě strany legrací, zábavou. Šikana je pro jednu stranu zábava a legrace, pro druhou ponižování a bolest (Škádlení, 2008).

4.2.1 Rozdíly v šikaně podle pohlaví

Odborná literatura se k rozdílné míře výskytu šikany vzhledem k pohlaví vyjadřuje takto.

Šikany se dopouštějí chlapci i dívky rovným dílem a obě pohlaví se mohou stát oběťmi. Chlapci šikanují chlapce i dívky. Dívky obvykle šikanují jiné dívky, ale mohou šikanovat i chlapce.

Chlapci často používají šikanování, aby si vybudovali pověst, a dívky to dělají, aby ochránily svoji pověst.

Chlapci mají sklon chovat se jako lovci, kteří příslušejí k velkým, hierarchicky uspořádaným kmenům. Obvykle šikanují otevřeně a dávají přednost fyzické šikaně. Soustředí se na individuální úspěchy a akce založené na jejich fyzické zdatnosti. Méně se pokoušejí o škádlení, vylučování a nepřímou šikanu.

Dívky mají sklon chovat se jako sběračky plodů, které se pohybují v menších, důvěrných přátelských skupinkách. Obvykle dávají přednost škádlení nebo nepřímé, méně fyzické šikaně. Používají slovní ponižování, zlovolné pomluvy a vylučování jako mocné nástroje, jimiž mohou řídit, ovládat a chránit své malé přátelské skupinky.

Dívky mají sklon chovat se „jedovatě“ nebo pasivně-agresivně, zatímco chlapci vystupují spíše „silácky“ a agresivně. Zatímco chlapci šikanu většinou popírají, dívky doufají, že ji ostatní intuitivně vycítí.

Agresoři (i oběti) obou pohlaví mají obvykle hůře vyvinuté asertivní komunikační schopnosti (Fieldová, 2009).

Podle Říčana (2009) si v souvislosti s pohlavím a šikanou zasluhuje pozornost také inter-genderová šikana, tedy šikana mezi dívkami a chlapci, která mívá v určité míře erotický podtext. Obvykle se jedná o situaci, kdy jsou jedna nebo více dívek trýzněny chlapci, méně často figurují v roli agre-sorů vůči chlapcům dívky. Nejnapadnější variantou sexualizovaného chování s prvky agrese je sexuální obtěžování dívek chlapci (někdy i naopak), se kterým se pedagogové běžně setkávají od počátku druhého stupně základních škol. Sexuální harassment sice většinou neodpovídá kritériím pro šikanu, avšak chlapci, kteří se chovají tímto způsobem k dívkám, se poměrně často dostávají také do role agresora v šikaně.

V odborné literatuře se můžeme setkat s označením šikanování jako nemocné chování.

Kolář (1997) označil šikanování jako nemocné čili patologické chování. To znamená, že se zaměříme na ty nejnapadnější projevy, které porušují školní pravidla, nebo dokonce naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Tento pohled je v praxi nejběžnější a většinou také jediný. Pro první orientační posouzení situace je ovšem nezbytný a nezastupitelný.

4.2.2 Formy šikany

Podle Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže (2008) má šikanování ve svých projevech velice různou podobu. Mezi základní formy šikany patří:

- A) verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana, děje se pomocí informačních a komunikačních technologií);
- B) fyzická šikana přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku oběti);
- C) smíšená šikana, kombinace verbální a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.).

Odborná literatura dále dělí šikanu do několika dalších forem. Kolář (2001) dělí formy šikany takto: fyzická agrese a používání zbraní, slovní agrese a zastrašování zbraní, krádeže, ničení a manipulace s věcmi, násilné a manipulativní příkazy, zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary.

A) Fyzická agrese a používání zbraní

- Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku.
- Je škrcena kabelem, provazem, šálou, páskem, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku, nebo „jen“ do „zmodrání“ obličeje a dušení.
- Agresoři oběti svážou ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá atd.

B) Slovní agrese a zastrašování zbraní

- Oběti je vyhrožováno zabitím (zastřelením, oběšením, umlácením, přehozením přes zábradlí, hozením do výtahové šachty...).
- Oběti vyhrožováno mučením.
- Oběti je vyhrožováno násilím („skinský zákon“ – „nepustím tě, dokud neuvidím tvou černou krev...“) atd.

C) Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- Agresoři berou oběti peníze, zabavují jí kapesné.

- Trhají a ničí oblečení oběti (např. propálení, rozříznutí drahé bundy apod.).
- Privlastňují se nejruznější věci oběti (plné penály, kalkulačky, videokazety, magnetofonové pásky, rádia, hodinky...) atd.

D) Násilné a manipulativní příkazy

- Oběť je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno jíst jídlo z podlahy.
- Je agresory donucována masturbovat před ostatními.
- Oběť musí čistit agresorům boty, líbat jim boty... atd.

E) Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

- Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší.
- Když si přisedne ke stolu při obědě, všichni si štitivě odsednou jinam atd.
- Oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ní sváděna provinění, kterých se nedopustila. (Například o stydlivé dívce se vypráví, že masturbovala na záchodě klíčem. Tři její dlouhodobí trýznitelé se zapřísahají, že to viděli. Za chvíli to ví celá škola. Vedení doporučuje rodičům, aby nechali svou dceru vyšetřit u sexuologa.) atd.

4.2.3 Stádia šikany

Odborná literatura týkající se šikany dále dělí šikanu do několika stádií. Krampota a Nadrchal (2010) dělí šikanu na počáteční stádium, pokročilé stádium a agonii.

Počáteční stádium

První (ostrakismus) a druhé (fyzická agrese a přitvrzování manipulace) stádium nemoci mohou vyléčit pedagogičtí pracovníci spolu s kolektivem. Důležité je okamžité zastavení agresora v jeho činnosti, ale i ve způsobu myšlení. Agresor potřebuje zcela jasně pocítit existenci hranic. Pokud šikana zůstane skrytá, prohlubuje jeho antisociální postoje, které mohou negativně ovlivnit život jeho i jeho okolí. Ve většině neřešených případů šikany se z agresora stává jedinec připravený pro trestnou činnost.

Pokročilé stádium

Ve třetím (vytvoření jádra) a čtvrtém (většina kolektivu přijímá nomy agresora) stádiu nemoci byly již normy, hodnoty a postoje přijaty většinou či dokonce všemi nebo téměř všemi členy skupiny. Čím je vyšší stádium šikany, tím je ubližování skrytější, záluďnější a zároveň hrubší, agresivnější a nebezpečnější. Tato stádia již nemůže léčit pedagog sám. Používá se tzv. metoda vnějšího nátlaku, kdy jsou k aktivní spolupráci přizváni orgány činné v trestním řízení – tzn. Policie ČR a sociální odbor města. Přítomnost zkušeného etopeda je nutností. Agresor nesmí zůstat nepotrestán.

Agonie

Konečným stádiem je přijetí totalitního myšlení a postojů (dokonalá šikana – totalita). Jedná se o neřešitelné stádium, kdy jsou normy již jasně nastaveny. Agresor je vůdcem skupiny všichni včetně oběti ho brání. Jediným řešením je použití metody vnějšího nátlaku a rozpuštění kolektivu. Takovýto průběh nemoci je pravým opakem budování zdravé skupiny, jejímž cílem je kolektiv, ve kterém se jedinec cítí bezpečně a v němž je akceptována, a přijímána a rozvíjena jeho individualita a osobnost (demokracie). Velmi se osvědčují preventivní motivační týdny na začátku školního roku.

4.2.4 Projevy šikany

Na základě výzkumu Černákové (2010) patří k nejčastějším projevům šikany následné situace: fyzické týrání mladších ze strany starších spolužáků, slabší se stal sluhou agresora, rvačky, vyhrožování, posměšky, slovní napadání, brání svačiny a házení do koše, urážky, brání peněz, šikana kvůli barvě pleti a jiné národnosti (korejský spolužák), kradení věcí, schování věcí, vysmívání se kvůli oblečení, facky, oběť musí dát agresorovi peníze, aby ho nezbil, lití vody do bot, kopání do tašek, psychická šikana v podobě ignorování ze strany spolužáků.

4.3 Účastníci šikany

Dále je nutné zmínit se o aktérech, kteří se šikany účastní. Podle Koláře (1997) další rozměr šikanování, je již vnějšímu pohledu nepřístupný. Jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Terén tohoto nesvobodného, asymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strach druhého. Tento

princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na „silné“ a „slabé“. Čili na jedny, kteří reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých, jinak řečeno předvedou své přednosti, jimiž zakryjí své slabosti. A na ty slabé, kteří jsou strachem tak ochromeni, že ukážou všechny slabosti, které chtěly zakrýt.

Od počáteční diferenciaci na „silné“ a „slabé“ vzniká mezi těmito skupinami žáků oboustranná a překvapivě trvalá vazba. Navzájem se potřebují. Je-li vůdce, který vládne, ze školy vyloučen nebo odejde, potom je často „slabými“ okamžitě podbízivě alternován do jeho role jiný představitel „silných“.

4.3.1 Oběť šikany

Podle Říčana (1995) je nejdůležitější si uvědomit, že obětí šikany se může stát prakticky kdokoli. Šikana hrozí například dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu. Není ani vzácností, že se dítě stane předmětem nepřátelství skupiny pro nějakou svou přednost. Může to být dítě přemýšlivé, příliš zralé a ušlechtilé na infantilní skopičiny svých spolužáků, pro svou povahovou jemnost neschopné „výt s vlky“ dítě s velmi dobrým vztahem k některému učiteli („šplhoun“) atd. častěji se však děti stávají terčem tohoto druhu agrese pro nějaký handicap a je dobré umět odhadnout, které z nich jsou zvláště ohroženy. Podobně jako je tomu u agresorů, bývá totiž toto ohrožení dlouhodobé. Dítě často trpí celé měsíce nebo i léta, a to i když změnil prostředí třeba přestěhováním rodiny. V novém prostředí si je šikana opět „najde“.

V odborné literatuře je uvedeno několik typů žáků, kteří se mohou stát obětí šikany. Podle Říčana (2010) do této skupiny patří tyto typy žáků.

- A) Jak je celkem samozřejmé, tělesná slabost představuje určité riziko, zvláště pokud jde o chlapce.
- B) Nápadné vnější znaky, jako jsou brýle, ryšavé vlasy nebo obezita, se často považují za důvod k šikaně. Může to platit u dítěte, které přijde do sehraného kolektivu. Když si s tím však dáme práci, najdeme nějakou nápadnost u většiny lidí. Avšak vnější nápadnost bývá pro agresory oblíbenou záminkou k napadení oběti, kterou si vybrali z jiného důvodu! Výjimkou je případ, kdy se dítě za nějakou zvláštnost svého vzhledu stydí, nepřijalo ji jako samozřejmost, trpí v souvislosti s ní pocitem méněcennosti. To je pak psychický handicap, který

z dítěte dělá vítaný terč agrese. Sem patří závažné, objektivně sociálně znevýhodňující vnější znaky, u kterých je pocit méněcennosti běžný, jako je rozštěp rtu, nápadný tik nebo invalidita. Sem přiřadíme i koktavost, která postižené dítě často neurotizuje a snadno se tak stává předmětem posměchu. Dětský kolektiv bývá krutý někdy prostě i pro nedostatek empatie.

- C) Rasová odlišnost, především barva pleti, je při šikaně samozřejmě důležitým faktorem. O rasovou šikanu jde tehdy, jestliže je žák nebo malá skupinka žáků opakovaně bezbrannou obětí většiny, nikoli při rasově motivovaných jednorázových útocích nebo konfliktech.
- D) Neurotický žák, který bývá plachý, tichý, do sebe stažený, v kolektivu izolovaný, ustrašený, sebemenší kritika ho zraní, ze sebemenšího konfliktu se celý roztřepe a přitahuje tak v dětském kolektivu agresi jako hromosvod.
- E) Žák s hyperaktivitou a poruchou pozornosti.
- F) Žák s opožděným rozumovým vývojem (láká k žertům svou naivitou a sugestibilitou).
- G) Žák oslabený nemocí.
- H) Žák provokující (snaha navázat vztah skrze provokaci i za cenu výprasku podle hesla: „Lepší být bit než být vzduch.“).
- I) Žáci sobečtí, špatně získávající přátele.
- J) Žáci s pocitem méněcennosti, s pesimismem a beznadějí.
- K) Žák výrazně submisivní, plachý neschopný prosadit se ve skupině vrstevníků.

L) Žák ze sociálně slabé rodiny, neschopné soutěžit s ostatními úrovní konzumu: Tento faktor hraje pravděpodobně rostoucí roli, protože „nůžky“ mezi bohatými a chudými se rozevírají.

M) Žák, který není solidární s ostatními v drobných nebo i větších „alotriích“, protože se bojí, nebo proto, že je loajální k učitelům a k základním cílům výuky.

Podle Bendla (2008) mohou mít problémy ve třídní skupině handicapovaní žáci. Je to proto, že handicap přináší odlišnost a vnímání odlišnosti je překážkou akceptace příslušnosti ke skupině. Spolužáci by měli adekvátním způsobem získat informace o tom, jaká omezení dané postižení přináší, jaká jsou specifika chování a školního výkonu žáků s handicapem, což může napomoci při předcházení možného odmítání tohoto dítěte skupinou. Učitel by měl současně velmi pozorně vnímat projevy nepřijetí dítěte s handicapem, příp. by měl pomoci vhodnou formou zapojit takto odlišného spolužáka do třídní skupiny.

Nepřijetí do skupiny může však souviset i s jinými charakteristikami, např. s fyzickým vzhledem (obézní žáci, žák s brýlemi...), s etnickým původem či rodinným zázemím. Neoblíbení mohou být i žáci, kteří jsou nějak nápadní, rušiví, či kteří nezvládají to, co ostatní (např. žáci s odlišnou mentální kapacitou, s nedostatečnou sociální zkušeností, děti úzkostné nebo s emočními problémy aj.). I u těchto žáků by měl učitel sledovat a zprostředkovat zapojení do třídního kolektivu (Bendl, 2008).

4.3.2 Agresor

Literatura pohlíží na agresory, tak že ačkoli existují děti, které se s psychopatickými sklony rodí, většina agresorů se násilnickému, agresivnímu chování učí od svých vzorů ve škole a doma. Vyrůstají v nešťastných, dysfunkčních nebo neúplných rodinách, v nichž jsou láska, přijetí a úcta skryté či podmíněné. Sami možná na sobě zažily násilí či šikanu. Naučily se tak, že šikanovat je v pořádku, protože rodiče neočekávají, že budou projevovat soucit s ostatními. Také se nenaučily respektovat postižené, odlišné, nebo nadané lidi ve svém okolí. Vyrůstají z nich netolerantní, rasističtí, šovinističtí, homofobní nebo diskriminující dospělí (Fieldová, 2009).

Jiní agresori mají podle Fieldové (2009) pasivní rodiče, kteří šikanu popírají, projevují jen málo zájmu o problémové chování dítěte a odmítají je ukáznit. Rozmazlují

je, aby mu vynahradili, že se jeho výchově příliš nevěnují. Tyto děti nemají stanovené jasné hranice mladšího bratra, druhý den jsou za totéž chování potrestány. Někteří se v rodinách naučí nacházet potěšení v utrpení oběti, zatímco jiní rodiče si u svého dítěte agresivity cení, což se odráží v postojích typu: „tys jim ukázal“.

Útočník svoje hlavní vzory chování přebírá. Nikdo ho nikdy za agresivní chování nevolal k zodpovědnosti a nenaučil ho účinnějším způsobům, jak se zbavit negativních pocitů a komunikovat s lidmi. Kruh se uzavírá, když je agresor obviněn a zahanben (Fieldová, 2009).

Odborná literatura dělí agresory na několik typů. Základní typy agresorů zjištěné výzkumem Koláře (1997) jsou:

1. typ: hrubý, primitivní, impulsivní, s kázeňskými problémy: forma šikanování - šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrahování druhých. Specifika rodinné výchovy: častý výskyt agrese a brutality u rodičů.

2. typ: slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, zvýšeně úzkostný: - vnější forma šikanování: násilí a mučení je cílené a rafinované, bez přítomnosti svědků. Specifika rodinné výchovy: časté uplatňování důsledného a náročného přístupu rodičů, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ: srandista, optimistický, dobrodružný, oblíbený, vnější forma šikanování: šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Specifika rodinné výchovy: nebyla zjištěna.

4.3.3 Třída

Podle Koláře (1997) se dá šikana nazvat jako onemocnění celé skupiny. V podstatě jde o to, že šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Ve zdravém společenství s fungující imunitou se šikanování nemůže ujmout a růst.

Třída vstupuje do života dítěte od raného dětství a stává se součástí jeho života. Primární působení rodiny je tak rozšířeno o další sociální dimenzi. Škola v zastoupení učitelů věnuje pozornost především školní výkonnosti žáků a odborně řeší vzniklé problémy. Méně často však věnuje pozornost socializačnímu působení školního prostředí včetně školní třídy (Kolář, 1997).

Školní děti a mládež se setkávají a budou setkávat se širokým spektrem problémů v osobním a rodinném životě, které mohou být příčinou vzniku nežádoucích projevů chování (šikany) a s velkou pravděpodobností se projeví i v kontaktu se spolužáky a pedagogy. Od školy jako instituce, ale především od jednotlivých učitelů a školních poradců očekáváme nejen ochotu, ale i odborné kompetence:

- A) včas identifikovat problém žáka, který se vždy do určité míry týká celé třídy a ovlivňuje třídní klima;
- B) poskytnout žákům nebo třídě účinnou podporu či radu při řešení problémové situace (Bendl, 2008).

V třídní skupině nastávají problémy, podle Bendla (2008) jsou to hlavně projevy řevnivosti, rvačky mezi dětmi, příp. agresivní reakce. Některé děti se v předchozím vývoji nenaučily jiným způsobům řešení nedorozumění než fyzickou cestou. Mezi nejčastější nevhodné projevy v chování patří slovní útoky (urážky, nadávání, vysmívání se), fyzické útoky (agresivita, ubližování).

Již ve středním školním věku se můžeme setkávat s prvními projevy šikany – tj. týrání, ponižování nebo omezování jedince nebo jedinců jiným jedincem nebo skupinou.

4.4 Následky šikanování

Následky šikanování jsou velice vážné, jak psychické tak i fyzické či sociální a mohou dítě dovést až k suicidálnímu pokusu, v horším případě k dokonané sebevraždě. Mezi psychické následky patří zejména frustrace sociální potřeb oběti, snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy, nízké sebehodnocení, špatný vztah ke škole a k lidem, stálé napětí, špatná nálada a smutek. U pokročilejších stupňů

šikanování to bývá rovněž všudypřítomný strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavě a neúspěchům ve studiu i v soukromém životě. Typické je, že jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách, i tam, kde se již nešikanuje. Pokud šikana není odhalena a trvá delší dobu (měsíce až roky), dochází k totálnímu vyčerpání organismu, což může mít za následek rozvoj psychosomatického onemocnění (např. astma). Stále vysoká hladina stresových hormonů v krvi vede ke zvýšenému krevnímu tlaku a ke zvýšenému riziku kardiovaskulárních nemocí v dospělosti. Byly zkoumány také důsledky pro agresory, ve školním věku se především jedná o zhoršení prospěchu, členství v pochybných partách, horší využívání vlastních (duševních) schopností. V dospělosti bylo vysledováno výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita a u děvčat krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, „charakterová zmrzačenost“, antisociální postoje (Lovasová, 2006).

4.5 Opatření proti šikanování

Na prevenci šikany i při řešení jednotlivých případů by měli spolupracovat pedagogičtí pracovníci podle předem dohodnutých postupů. K tomu je nutné zajistit další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky šikanování. Ke školní šikaně dochází někdy v ústraní (v šatně, na záchodě, v nějakém zákoutí, které je dětem přístupné a kam nechodí pedagog pověřený dozorem) a zde je přítomna jen oběť a agresor nebo skupinka dvou až tří agresorů. Velmi často se však týrání spolužáka odehrává v třídě, za přítomnosti většiny spolužáků. Ti se nepostaví na ochranu oběti z lhostejnosti, ze strachu nebo proto, že oběť je nesympatický žák (outsider). Často se část třídy dokonce šikanou výborně baví. Obraz doplňuje typická hlídka u dveří, která dá včas signál, že se blíží učitel (Říčan, 1995).

4.5.1 Prevence šikany

Nejen odborná literatura, ale i ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy se zabývají otázkou prevence proti šikaně.

Podle Hoffmannové (2010) nejúčinnějším nástrojem proti výskytu sociálně patologických jevů jsou jednoznačně preventivní opatření, a to zejména opatření týkající se prevence zamezení šikany. Školní preventivní programy jsou účinné tehdy,

jsou-li důsledně dodržovány. Významnou roli má zapojení celého pedagogického týmu ve spolupráci s žáky a jejich rodinami.

Prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže (dále jen "prevence") v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy představuje aktivity ve všech oblastech prevence:

- A) drogová závislost, alkoholismus a kouření;
- B) kriminalita a delikvence;
- C) virtuální drogy (počítače, televize a video);
- D) patologické hráčství (gambling);
- E) záškoláctví;
- F) šikanování, vandalismus aj. formy násilného chování, xenofobie, rasismus, intolerance a antisemitismus (Metodický, 2000).

Mezi hlavní aktivity škol a školských zařízení v rámci Minimálního preventivního programu patří:

- A) odpovědnost za systematické vzdělávání školních metodiků prevence a dalších pedagogických pracovníků v metodikách preventivní výchovy, v netradičních technikách pedagogické preventivní práce s dětmi a mládeží (interaktivní techniky, nácviky praktických psychologických a sociálně psychologických dovedností, techniky rozvíjení osobnosti, metody vytváření pozitivních vztahů mezi žáky apod.) a v řešení problémových situací souvisejících s výskytem sociálně patologických jevů;
- B) systémové zavádění etické a právní výchovy, výchovy ke zdravému životnímu stylu aj. oblastí preventivní výchovy do výuky jednotlivých předmětů, ve kterých ji lze uplatnit;
- C) uplatňování různých forem a metod působení na jednotlivce a skupiny dětí a mládeže zaměřeného na podporu rozvoje jejich osobnosti a sociálního chování;
- D) vytváření podmínek pro smysluplné využití volného času dětí a mládeže;
- E) spolupráce s rodiči a osvětová činnost pro rodiče v oblasti zdravého životního stylu a v oblasti prevence problémů ve vývoji a výchově dětí a mládeže;
- F) průběžné sledování konkrétních podmínek a situace ve škole nebo školském zařízení z hlediska rizik výskytu sociálně patologických jevů

a uplatňování různých forem a metod umožňujících včasné odhalení ohrožených dětí a mladistvých;

- G) diferencované uplatňování preventivních aktivit a programů speciálně zaměřených na jednotlivé rizikové skupiny dětí a mládeže;
- H) poskytování poradenských služeb žákům a jejich rodičům školním metodikem prevence a výchovným poradcem a zajišťování poradenských služeb specializovaných poradenských a preventivních zařízení pro žáky, rodiče a učitele (Metodický, 2000).

4.5.1.1 Schéma prevence šikany na školách

Model ucelené pomoci má sedm vrstev:

- A) Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
- B) Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
- C) Odborné služby resortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavami apod., jejichž úkolem je umět řešit pokročilou šikanu a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování.
- D) Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálním kurátory, dětskými psychiatry (zejména při brutálních a kriminálních šikanách).
- E) Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
- F) Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
- G) Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod.

Takto pojatá prevence vychází z dosavadních možností školství, nevyžaduje žádné další instituce a nepotřebuje ani nové lidi. S čím však nezbytně počítá, jsou vyškolení specialisté v jednotlivých vrstvách prevence. Patří mezi ně zejména školní metodik

prevence nebo výchovný poradce, okresní metodik preventivních aktivit, krajský školský koordinátor, školní inspektor, odborní ministerstva školství (podrobněji viz Metodický pokyn ministerstva k prevenci sociálně patologických jevů) (Kolář, 2001).

4.5.2 Program proti šikanování

Každá škola si vytvoří vlastní Program proti šikanování, pokud ho doposud nemá. Tento program se stane součástí Minimálního preventivního programu.

Na tvorbě a realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. Koordinace jeho tvorby patří ke standardní činnosti školního metodika prevence. Ten podle potřeby spolupracuje s metodikem prevence v pedagogicko-psychologické poradně. Za realizaci a hodnocení programu je odpovědný ředitel školy.

Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující prostředí plné vzájemné spolupráce. Důležité je zaměřit se na oblast komunikace a vztahů mezi žáky ve třídách, a to bez ohledu na to, zda tam k projevům šikany již došlo či ne. Současně je třeba stanovit smysluplnou strukturu programu.

Hlavní součástí programu je krizový plán, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde. Měly by z něj jednoznačně vyplynout kompetence jednotlivých osob a specifický postup a způsob řešení.

Konkrétně je nutné rozpracovat dva typy scénářů:

- A) První zahrnuje situace, které škola zvládne řešit vlastními silami. Do této skupiny patří postupy pro počáteční stádia šikanování a rámcový třídní program pro řešení zárodečného stádia šikanování.
- B) Druhý zahrnuje situace, kdy škola potřebuje pomoc z venku a je nezbytná součinnost se specializovanými institucemi a policií. Sem patří řešení případů pokročilé a nestandardní šikany, např. výbuchu skupinového násilí vůči oběti.

S krizovým plánem jsou vždy na začátku školního roku prokazatelně seznámeni žáci (přiměřeně jejich věku), studenti a jejich zákonní zástupci (Metodický, 2008).

Základní normu kázně reprezentuje školní řád, který do určité míry charakterizuje výchovnou filozofii školy, přístup k žákům. Školní řády se objevovaly spolu se vznikem škol, neboť škola, podobně jako žádná jiná instituce, nemůže efektivně fungovat bez pravidel. Školní řád plní několik základních funkcí.

Funkce školních řádů:

- A) zajištění hladkého fungování školy;
- B) ochrana žáků, zajištění bezpečnosti a zdraví učitelů a zaměstnanců školy;
- C) udržení přijatelné míry slušnosti mezi žáky, učiteli, nepedagogickými pracovníky a návštěvníky škol;
- D) dosažení maximální míry spolupráce v oblasti chování;
- E) omezení rušení okolí (ostatních tříd) činnostmi prováděnými v rámci výuky;
- F) poskytnutí podkladů při řešení pojistné události;
- G) vytvoření vnitřní struktury chování u dětí (Bendl, 2008).

4.5.3 Prevence ze strany učitele

Hlavním úkolem pedagoga je tlumit agresivní sklony těchto dětí, podobně jako agresivní sklony těch dětí, jejichž účast na šikaně byla méně závažná, a konečně i dětí, u nichž sklon k šikaně pouze předpokládáme.

Doporučují se zejména tyto postupy:

- A) Užívat co nejvíce pochvaly. Oceníme jejich nezávadné chování, zvláště je pochválíme, když pozorujeme, že zvládly svou impulzivitu v provokující situaci.
- B) Zaměstnat je činností, která je pro ně atraktivní a ve které mnohou být úspěšné, případně i vyniknout. Může to být zvláště práce s materiálem, ať už se dřevem nebo s hlinou.
- C) Učit je sociálním dovednostem, jež jim umožní dosahovat uspokojení konstruktivní činností. Cesta k úspěchu je zde dlouhá a nejistá, zato i každá malá pozitivní změna má velkou cenu jak pro dítě samostatné, tak i pro společnost.
- D) Povzbuzovat empatii. Tyto děti často těžko chápou, jak silně jejich oběti trpí. To nezměníme žádnou represí, nestačí ani konfrontace s obětí. Je třeba, abychom jim poskytli zkušenost osobního citového příklonu, vědomí, že jsou milovány, které jim chybělo či chybí především v rodině.
- E) Pomáhat jim, aby si vybudovaly osobní perspektivu, aby věděly, co čekají od budoucnosti a kvůli čemu jim stojí za to „sekat dobrotu“ (Říčan, 1995).

Nedílnou součástí prevence řešení šikany je práce s agresory či potenciálními agresory. Hlavní úkol pedagogů spočívá v tlumení agresivních sklonů těchto dětí. Posilování sebevědomí a budování sebedůvěry se netýká pouze obětí, nýbrž i agresorů a ostatních skupin žáků. Posílení sebevědomí agresorů (podobně jako ostatních dětí) napomáhá častější užívání pochvaly (oceňujeme jejich nezávadné chování a zvláště je chválíme, pokud pozorujeme, že zvládly svou impulzivitu v provokující situaci), zaměstnávat je činností, která je pro ně atraktivní a ve které mohou být úspěšné, popř. ve které mohou vyniknout (vhodná je práce s materiálem, ať už se dřevem nebo hlinou) či učit je sociálním dovednostem, které jim umožní dosahovat uspokojení konstruktivní činnosti. Žák s ujasněnou osobní perspektivou má před sebou pevný bob, cíl, metu či maják, jehož dosažení ho motivuje k přijatelnému chování, resp. odrazuje od chování nevhodného. Perspektiva pro ně představuje zdroj pocitu bezpečí, jistoty, pramen sebedůvěry a zřídlo sebevědomí (Bendl, 2003).

Podle Martínka (2009) je důležité sledovat charakteristické varovné signály ze strany obětí:

- A) náhlé zhoršení prospěchu téměř ve všech předmětech;
- B) oběť ztrácí schopnost soustředit se;
- C) oběť bývá ve vyučování „duchem nepřítomná“, na neočekávané oslovení učitelem reaguje úlekem;
- D) oběť vyhledává kontakty v nižších třídách (může se tam dopouštět ubližujícího chování);
- E) oběť je ve třídě sama, sedí sama, nikdo si s ní nesedne ke stolu;
- F) o přestávkách oběť vyhledává přítomnost dospělého, ale nikdy s ním nenaváže kontakt;
- G) oběť často ztrácí věci;
- H) oběť má často poškozené, umazané věci, zničené pomůcky na vyučování;
- I) oběť se bojí odpovídat před tabulí;
- J) oběť často čeká na příchod učitele před třídou – zde ovšem rozlišujeme: pokud jedinec běhá po zvonění po chodbě, křičí, dovádí a po spatření učitele rychle vrazí do třídy, nejde s velkou pravděpodobností o oběť, ta většinou stojí nenápadně před třídou a po spatření učitele do ní tiše vklouzne;
- K) oběť chodí do školy sama, s nikým nenavazuje přirozený kontakt, čeká v šatně až na zazvonění a jde do třídy jako poslední atd.

4.5.4 Postup při vyšetřování šikany

V odborné literatuře jsou uvedeny různé způsoby postupů při vyšetřování šikany. Podle Říčana (1995) je vyšetřování obdobou vyšetřování policejního, v jehož technice jsou policisté podrobně poučeni a soustavně cvičeni. Kdo chce šikanu odborně vyšetřovat, měl by se s touto technikou seznámit. Zde uvedeme jen základní zásady a postupy, aplikované na náš problém.

Základní schéma postupu je toto:

- A) *rozhovory s informátory a oběťmi;*
- B) *rozhovory se svědky;*
- C) *rozhovory s agresory, resp. podezřelými.*

Smyslem tohoto pořadí je připravit si co nejúplnější usvědčující materiál pro obvinění agresorů.

Uvedené pořadí kroků je jen orientační. Zvláště je nutné počítat s tím, že „tamtamy“ se rozezní třeba hned poté, co jsme začali vyšetřovat, někdy dokonce ještě dříve.

Ideální je samozřejmě nashromáždit co nejvíce informací od oběti a svědků, a teprve pak uhodit na přepokládané agresory. Agresory je však třeba vyslechnout dříve, než se začnou domlouvat na tom, jak budou jednotně lhát, a než začnou instruovat své poslušné „svědky“, jak mají vypovídat. Moment překvapení je často rozhodující.

5 POPIS METODIKY

5.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit míru výskytu šikany na dvou vybraných středních školách. Byly pořízeny nahrávky čtyř rozhovorů, a to se dvěma výchovnými poradkyněmi a dvěma učitelkami. Po přepsání byly nahrávky následně kódovány pomocí otevřeného kódování. Pro další zpracování získaných informací byla použita technika „vyložení karet“. V rámci zachování anonymity škol, jsem jednu školu označila názvem Mračná a druhou Slunečná.

5.2 Zvolené výzkumné metody

Pro získání potřebných informací na dané téma byl zvolen polostrukturovaný rozhovor, protože se jedná o částečně řízený rozhovor, kde je možné pořadí a znění předem připravených otázek měnit, popřípadě pokládat doplňující otázky.

V případě polostrukturovaného rozhovoru tazatel vede část rozhovoru ve stanoveném pořadí a znění otázek a zbytek dotazů volně doplňuje (Kozel, 2006).

5.3 Způsob analýzy dat

Vzhledem k cíli praktické části bakalářské práce byla pro zpracování získaných dat zvolena technika otevřeného kódování a technika „vyložení karet“, protože díky své jednoduchosti a zároveň účinnosti jsou nejlépe použitelné pro zpracování kvalitativních dat.

Otevřené kódování je technika, která byla vyvinuta v rámci analytického aparátu zakotvené teorie, avšak díky své jednoduchosti a zároveň účinnosti je použitelná ve velmi široké škále kvalitativních projektů. Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje (Švaříček, 2007).

Technika, kterou zde nazývám technikou vyložení karet, je tou nejjednodušší nadstavbou nad otevřeným kódováním. Jde o to, že výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů, kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce

či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií, které jsme vytvořili – můžeme si vybrat jen některé z nich, a to podle toho, do jaké míry se vztahují k naší výzkumné otázce, a také podle toho, jaká je mezi nimi vzájemná souvislost. Všechny kategorie, které zahrneme do analýzy tohoto stupně, musí být nějakým způsobem spolu spjaté. Na rovině tvorby textu určeného k publikování vede technika vyložení karet k tomu, že se názvy jednotlivých kategorií stávají názvy jednotlivých kapitol. Obsahem těchto kapitol je potom podrobná deskripce a interpretace kódů spadajících do té které kategorie (Švaříček, 2007).

5.4 Popis škol

Pro bakalářskou práci byly vybrány dvě střední školy a to integrovaná střední škola pod názvem Slunečná a střední škola, která zahrnuje střední odbornou školu a střední odborné učiliště pod názvem Mračná. Z obou škol mi poskytly rozhovor vždy jedna učitelka a jedna výchovná poradkyně.

5.4.1 Střední škola Mračná

Škola působí ve městě v okrese Brno-venkov v Jihomoravském kraji. V roce 2011 zde žilo 10 800 obyvatel. Zahrnuje Střední odbornou školu a Střední odborné učiliště. Navštěvuje ji přibližně 500 žáků.

Nabídka oborů

- A) Čtyřleté obory s maturitou (Informační technologie, Ekonomika a podnikání)
- B) Čtyřleté obory s maturitou a výučním listem (Mechanik elektrotechnik, Mechanik seřizovač)
- C) Tříletý učební obor (Strojní mechanik, Obráběč kovů, Elektrikář)
- D) Dvouletý nástavbový obor (umožňujeme také přestup z jiné školy – přijetí do vyššího ročníku.) (Provozní technika, Elektrotechnika)

5.4.2 Střední škola Slunečná

Střední škola se nachází ve městě, které leží v okrese Vyškov v Jihomoravském kraji. V roce 2011 zde žilo 6 303 obyvatel. Ve škole se v současné době nachází 30 tříd přibližně se 700 žáky.

Nabídka oborů

- A) 4-leté obory s maturitou (Hotelnictví, Operátor dřevařské a nábytkářské výroby, Uměleckořemeslné zpracování dřeva-práce truhlářské)
- B) 3-leté obory s výučním listem (Karosář, Kuchař-číšník, Mechanik opravář motorových vozidel, Truhlář)
- C) 2-leté nástavbové studium (Podnikání)

5.5 Výsledky analýzy

Co se týče výskytu šikany na středních školách, všechny zúčastněné osoby na tuto otázku reagovaly stejně, a to tak, že se s šikanou setkaly, a to jak na škole, kde právě působí, tak i v rámci své učitelské kariéry. Nejčastěji se objevovala ve formě psychické, slovní, popř. sněžení svačiny, naschvály, schovávání věcí. S fyzickou agresivitou a násilím (zbitím) se setkávaly pouze ojediněle. Odpovědi zúčastněných shodně ukázaly, že šikanujícími byli dospívající, kteří chtějí dominovat nebo si něco dokázat, a že se jedná o špatné mezilidské vztahy.

Šikana a agresivita není výsadou pouze mužského pohlaví, také ženy se umí chovat agresivně a násilnický. Co se týče rozdílnosti míry výskytu šikany mezi pohlavím, tak je mizivý. Rozdíl nastává pouze ve způsobu řešení vzniklé situace. Děvčata mají jiný styl komunikace, děvčata více využívají intrik, pomluv, manipulace a urážek. *Podle výchovné poradkyně ze školy Mračná je šikana u dívek bolestivější a častější ve formě psychické. Na druhé straně chlapci, řeší své konflikty spíše pomocí násilí (akčně), poperou se nebo si něco provedou a dál už problém neřeší a komunikují spolu.*

Hranice mezi šikanou a škádlením se nedá určit, záleží na oběti a agresorovi, někdy si žáci něco provádějí a nic se neděje, ale někdy je někdo citlivý a vnímavý na věc, která je banální. *Podle paní učitelky ze školy Slunečná je možné spatřit hranici teprve tehdy, když žák provádí nějakou činnost, která toho druhého omezuje a tomu druhému je to nepříjemné nebo ho nějak omezuje.*

Co vede žáky k šikaně? Ze zkušeností zúčastněných vyplývá, že příčinou šikany může být potřeba dominance. Je možné použít přirovnání k dominantnímu postavení ve stádu, dominantní samec bere vše, i když tomu teď tak není, stále je to v dospívajících chlapcích zakotveno. *Podle výchovné poradkyně ze školy Slunečná je možné považovat za impuls vedoucí k šikaně i vliv ze strany společnosti, popř. vliv současné doby*

a rodiny. V případě šikany se může jednat i o snahu o sebeprosazení, zviditelnění, hledání postavení ve světě.

Šikanujícími mohou být žáci, kteří mají sklon k agresi, protože jsou doma vychovávaní tvrdě a projev násilí berou jako součást běžného života, nebo jsou nespokojení sami se sebou, mají problémy v rodině. Žák, který má dobré rodinné zázemí, se nepotřebuje tímto způsobem prosazovat.

Jako příklad ze školy Slunečná lze uvést: Na internátu byly proraženy dveře. Řešilo se, kdo je prorazil, nakonec se zjistilo, že jeden žák celkem – bezproblémový - je prorazil, protože mu ostatní schovali plyšáka od slečny. Lze konstatovat, že šlo o něžný motiv k agresivnímu činu.

Často se jedná o vrstevnické nevyhraněné vztahy, nemusí se jednat o patologii, je to extrémní chování odpovídající věku, které hraničí se slušností nebo žák zkouší, co kdo vydrží. Je dost možné, že původem toho všeho je dětství v rodině, kdy nebyly vymezeny hranice, kam až je možné zajít vůči jiné osobě.

Agresor má ve většině případů nějaký problém, který vyvolává negativní jednání. Pokud se jedná o tvrdou agresi, bývá to podloženo nějakým problémem psychickým.

V jiném případě byl agresorem, žák, který byl nechtěné dítě a jeho otec měl tělesně patologické sklony a sám byl velmi agresivní. Tento žák zdědil tělesně patologické sklony po otci a choval se také velmi agresivně.

Podle učitelky ze školy Slunečná může šikana vyplynout i ze situace, že někdo vystupuje z řady, buď se mu něco nedaří, je pomalejší v práci nebo v přípravě. Svou úlohu hrají i sociální rozdíly.

Další příklad ze školy Slunečná: Žák přijde ze základní školy a rodiče informují školu, že byl tento žák šikanován. Avšak na střední škole dojde u tohoto žáka ke změně a dřívější oběť se stane agresorem a vybírá si za cíl slabší žáky, které šikanuje, i když sám ví, jaké to je být obětí.

Co se týče typu žáků, kteří se stávají oběťmi, tak se jedná o žáky, kteří nějak nezapadnou do kolektivu třídy. V prvních ročnících se vytváří vztahy během prvních měsíců jak mezi chlapci tak mezi děvčaty a i mezi pohlavími. Je nutné sledovat, který žák z kolektivu vyčnívá či do něho nezapadá. Většinou se jedná o tiché nijak nevýrazné typy nebo se může jednat o žáka s jinou rasovou příslušností nebo se jde i o premianta třídy. Může se stát, že se žák vyčlení z kolektivu jen proto, že nekouří nebo má nohu v sádře.

Dalo by se předpokládat, že žáci s nějakým handicapem, ať už fyzickým nebo psychickým, budou hlavním cílem šikany, ale bývá to naopak. Menší problémy mají žáci, kteří mají nějaký handicap, ale samozřejmě to neplatí vždy. Je to proto, že agresori v tomto případě vědí, že učitelé jsou u těchto žáků neustále ve střehu.

Opět lze uvést příklad ze školy Mračná: Chlapec, který měl mozkovou operaci a je postižený, se nestal obětí šikany. Je to způsobeno tím, že učitelé s dětmi o tomto problému pohovořili a vysvětlili situaci.

Samozřejmě, že záleží i na oběti samé a to jaký je její celkový postoj. Pokud žák cítí svůj život negativně, nemá to, co by chtěl a hůř se s tím vyrovnává, kolektiv si toho všimne. Někdy stav oběti doslova přitahuje pozornost agresora. Pokud se k tomu oběť postaví tak, že jí chování agresora nevadí, nevšímá si ho a obrní se, tak šikanování ustane. Je třeba se zamyslet také nad tím, proč si samotná oběť nechává ubližovat, co jí to přináší?

Chování žáků se liší škola od školy. *U vlivu školy na výskyt šikany se dvě zúčastněné ze školy Mračná shodly na odpovědi, že veřejnost si myslí, že na učebních oborech je šikany víc, ale tyto situace jsou na středních odborných školách lepší v tom smyslu, že žáci nejsou tak „přemýšliví“. Situace se tak řeší daleko jednodušeji. Na gymnáziu jsou žáci daleko vynalézavější a dělají to tak, že ubližování není tak vidět a to je nebezpečnější. Jinak to viděly dvě dotazované osoby ze školy Slunečná, které vyjádřily názor, že hlavní problém je již na základní škole a to hlavně v 8 a 9 třídě a v 1. ročníku učebního oboru. S gymnáziem nemají žádnou zkušenost.*

V rámci prevence proti šikaně se uskutečňují rozhovory s rodiči po nástupu nových žáků, kde jsou rodiče upozorněni, aby sledovali, jestli nechodí žák ze školy smutný, jestli se nebojí chodit do školy, nemá poškozené sešity, oblečení atd. Rodiče mohou při sebemenším podezření volat a to anonymně či adresně. Probíhají rozhovory s žáky v rámci třídy na téma šikana. Dále je možné, při zájmu, poskytnout i odbornou literaturu k tématu šikany. U šikany je nejdůležitější, aby si jí okolí všimlo.

Klíčová jsou pozorování a zjištění učitelů. Za výhodu by mohlo být považováno, že pokud se jedná o malou školu a každý učitel učí každého žáka a ví, jak se žák normálně chová a tak pozná, že došlo ke změně a začne se zajímat o důvod, který tyto změny vyvolal. Dvě zúčastněné se shodly na tom, že výhodou malé školy je možnost probrat vše otevřeně na poradách.

Problémy se řeší na pedagogických poradách. Učitelka ze školy Mračná je zároveň ředitelkou, za ní chodí učitelé, když pojmu podezření, že něco není v pořádku.

Na malých školách se řeší šikana otevřeně ve sborovně nebo na pedagogických poradách. Výhodou je, že každý řekne, čeho si všiml a současně vysloví i návrh na řešení dané situace.

Jedna ze zúčastněných výchovná poradkyně ze školy Slunečná je vystudovaný psycholog se specializací na poruchy chování a má i psychoterapeutický výcvik. Zastává názor, že při řešení této problematiky je důležité být diskrétní. Stává se, že někteří učitelé málo dbají na to, že tyto problémy jsou problémy určitého žáka a nemají být veřejným tajemstvím. Žáci za ní mohou kdykoliv přijít, svěřit se, postěžovat si a ona pak zváží, koho dále o problému informovat, zda vedení školy nebo celý učitelský sbor.

Dále je důležité hledat cesty, jak přiblížit tuto problematiku žákům, aby pochopili, co znamená šikana a jaké následky může mít, ať už pro oběť nebo pro agresora. Na školách se snaží vhodným způsobem seznámit žáky se směrnicemi o šikaně, které přicházejí z Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Ve třídách se snaží vysvětlit, co je šikana, je možné probrat paragrafy trestního řádu, které kvalifikují útisk, znásilnění, poškození cizí věci a dokonce i uvést trestní vazbu za jednotlivé delikty. Nevýhodou může být, že se žáci dozví to, co ještě sami nevymysleli.

Jak už bylo výše řečeno, nejdůležitější opatření proti šikaně je působení a práce učitelů. *Podle učitelky ze školy Mračná je důležité, aby na škole učili učitelé, kteří rádi učí i „zlobivé“ žáky.* Na jedné z vybraných škol probíhá jednou za 4 roky akce, že žáci známkují učitele a to ve 3 kritériích: pedagogických schopnostech, odborných znalostech a ve vztahu k žákům. Z počátku se to učitelům nelíbilo, měli obavy, že je žáci budou hodnotit pouze negativně. Ukázalo se, že u přísného učitele, který měl však dobré studijní výsledky, žáci hodnotily jeho vztah k sobě jako horší. Naopak tam, kde učitel získal za vztah nejlepší známku 1/3 žáků neprospěla. *Učitelka ze školy Mračná uvedla myšlenku, která je podle mého názoru pravdivá a to: „Je to talent být náročný a přísný učitel, ale přesto děcka vědí, že je má rád a nechová se nadřazeně, že můžou za ním přijít“.* Jsou učitelé, kteří si mohou dovolit hodně i fyzicky potrestat a jsou učitelé, kteří si nemůžou dovolit nic.

Někdy okamžitý fyzický trest dopadne na úrodnou půdu, jak mi sdělila učitelka ze Slunečné školy. Agresor se zamyslel nad svým jednáním, přehodnotil ho a nebylo třeba dalšího řešení.

Prokazatelnost šikany záleží především na učiteli, měl by umět zhodnotit danou situaci a vystihnout, že byla právě teď překročena únosná hranice, že už nejde o legraci, ale o šikanu.

Obě učitelky a výchovné pracovnice si postěžovaly, že v současné době je tolik zbytečné administrativy, že není někdy moc času se zabývat do hloubky problémy žáků, ať už jde o šikanu nebo jiný problém.

Co se týče školní dokumentace (viz Příloha č. 2) a šikany, škola Mračná má šikanu zahrnutu jen ve školním řádu zatím co druhá škola má tuto problematiku zpracovanou nejen ve školním řádu, ale má vypracovaný i krizový scénář a školní preventivní strategii.

Při vyšetřování šikany si běžné věci, např. rvačky, řeší každý učitel sám nebo s třídním učitelem. Když už cítí, že přestává situaci zvládat, je možné požádat o pomoc výchovného poradce, popř. psychologa.

Podle učitelky ze školy Slunečná se při vyšetřování šikany nesmí nic pokazit, jinak postavíme oběť do ještě horší situace. Je důležité tento problém důkladně prošetřit a diagnostikovat, zda se jedná o šikanu nebo jen o vyhrčené chování jednoho k druhému a co je v pozadí takového jednání.

Při vyšetřování šikany je důležité sledování žáků, kterých se to týká. Zjistit čeho se šikana týká, zda se jedná o sociální šikanu nebo je to šikana kvůli známkám či nějakým jiným projevům souvisejícími s mimoškolními záležitostmi. První krok při výskytu šikany je, že se pošle agresor k psychiatrovi a psychologovi a je nutné upozornit rodiče, že je nutné toto vyšetření podstoupit. Dále následují rozhovory s jednotlivými aktéry, až se daný problém vyřeší, následně se jedenkrát týdně setkávat s žákem, který byl obětí a zjišťovat, zda je vše v pořádku. Je tu i možnost využít alternativu, že žáci mají možnost přicházet o velké přestávce za učitelkou pod nějakou záminkou např. přinesení třídní knihy, cítí se pak důležití, že získali nějakou funkci a mají možnost říct, kdyby jim někdo ubližoval.

Šikanu je možné řešit domluvou, pak kázeňským opatřením, nejnižším napomenutím třídního učitele, důtkou ředitele, podmíněným vyloučením, vyloučením. Vše se zapisuje do třídní knihy k danému žákovi. Ani jedna z dotazovaných nezastávala názor, aby se škola problémového žáka okamžitě zbavila. Vždy se nejprve hledá nějaké řešení.

Učitelky ze školy Slunečná zastává názor, že agresivitu je nejlepší si vybit na míči ať už volejbalovém, fotbalovém či basketbalovém nebo při jakémkoli sportu, který přináší užitek jak fyzický i duševní.

Pokud jde o velice bezohlednou formu šikany, je možné kontaktovat i státní orgány např. policie ČR, psychology a samozřejmě i pedagogicko-psychologickou

poradnu. *Na téma pedagogicko-psychologická poradna se učitelka ze školy Mračná vyjádřila, že má k pedagogicko-psychologické poradny odstup, protože hodně zde záleží na osobnosti psychologa. Ze zkušeností rodičů má dojem, že se jedná spíše o „úřední kancelář“, kde proběhne se žákem hodinový rozhovor, sdělí nějaký závěr rodičům a tím jejich pomoc končí.*

Šikana na školách byla, je a bude. Záleží na všech výchovných pracovnících, rodičích a školních kolektivech, aby se vyskytovala v co nejmenší míře.

6 DISKUSE

Střední školy se často potýkají s výskytem sociálně-patologických jevů. K nejrozšířenějším fenoménům se řadí šikana. Zkušenosti a odpovědi výchovných poradkyň a učitelek z vybraných středních škol Slunečná a Mračná v tomto výzkumu nasvědčují, že jde opravdu o závažný a stále se vyskytující problém.

Z výzkumu vyplynulo, že se na středních školách můžeme setkat hlavně s šikanou ve formě psychické, slovní, popř. sněžení svačiny, naschvály, schovávání věcí. Případy fyzické agresivity a násilí (zbití) se objevují pouze ojediněle. Se šikanou se setkáme na všech typech středních škol, i když na učilištích je tato problematika více „otevřeně vyjádřená“.

Dalším faktorem, který byl středem zájmu mého výzkumu, bylo zjistit, co vede agresora k šikanování. Na základě rozhovorů bylo zjištěno, že se jedná hlavně o dospívající, kteří chtějí dominovat nebo si něco dokázat, že se jedná o špatné mezilidské vztahy. V případě šikany se může jednat i o snahu o sebeprosazení, zviditelnění, hledání postavení ve světě. Za impuls vedoucí k šikaně lze považovat i vliv společnosti, popř. doby a rodiny. Jiným podmětem, který může způsobovat u žáků sklon k agresi, jsou rodinné vztahy. Pokud jsou doma vychovávání tvrdě, mohou násilí brát jako součást běžného života. Výzkumy poukazují na důležitost výchovy v rodině a ve škole a dostatečného citového zázemí při utváření osobnosti mladého člověka.

Co se týče rozdílné míry výskytu šikany mezi pohlavími, tak je mizivý. Rozdíl je pouze ve formě. U dívek je možné sledovat spíše šikanu psychickou, u chlapců fyzickou.

Další výzkumné otázky se týkaly i prevence šikany. Za jedno z nejdůležitějších preventivních opatření bychom mohli považovat kontakt školy popř. učitelů s rodiči. V rámci prevence proti šikaně se uskutečňují rozhovory s rodiči po nástupu nových žáků, kde učitelé upozorňují rodiče, aby sledovali, jestli nechodí žák ze školy smutný, jestli se nebojí chodit do školy, nemá poškozené sešity, oblečení atd. Podle Vališové

(2011) spolupráce rodiny a školy je jednou z možných cest zvyšování efektivity v oblasti výchovy a vzdělávání žáků.

Při řešení šikany ve škole podle mě mohou pomoci i rodiče. Škola by měla informovat nejen rodiče agresora, ale i rodiče oběti. Jako příklad uvedu situaci z mého okolí. Chlapec neustále pronásledoval svoji spolužačku. Tahal ji za vlasy, polil ji vodou, ničil její školní pomůcky atd. Dívka sama nechtěla rodičům nic říci. Třídní učitelka, která si těchto projevů a dívčina strachu všimla, se snažila nejprve útočníka v rámci svých možností usměrnit. K nápravě však nedošlo. Učitelka tedy informovala o situaci matku oběti a ta si s agresivním chlapcem důrazně promluvila a pohrozila mu fyzickým potrestáním. Šikana ustala.

Dalším preventivním opatřením proti šikaně je postoj učitelů, pozorovací talent a empatie, protože hlavní potíží u šikany je hned v počátku a to s rozpoznáním a odhalením problému. Podle Říčana (1995) není hlavním úkolem pedagoga pouze tlumit agresivní sklony dětí, ale také pomáhat jim, aby si vybudovali osobní perspektivu, učit je sociálními dovednostem a užívat co nejvíce pochval. Je nutné, aby učitel sledoval, který žák do kolektivu nezapadá. Učitel nemá žáky pouze vzdělávat a vychovávat, ale pomáhat jim v jejich rozvoji, ať duševním či tělesným.

Nepříliš velká důvěra žáků a jejich rodičů v učitele může hrát významnou roli při výskytu šikany. Domnívám se, že zvýšení důvěry v učitele a to jak ze strany dětí, tak rodičů by významným způsobem pomohlo v boji proti šikaně.

Na školách se ale vyskytuje i problém, kdy žák nebo skupina žáků šikanuje určitého učitele. V tomto případě jde zpravidla o šikanu psychickou. Jsou jí vystaveni většinou začínající učitelé, kteří nemají ještě mnoho zkušeností a neví, jak čelit zlomyslnosti žáků. Příčinou bývá často i postoj dobře situovaných rodičů, pro které špatně honorovaný učitel není rovnocenným partnerem a o němž se v rodině mluví s despektem.

Zde mohou pomoci zkušenější kolegové, kteří začátečníkovi poradí, jak si v určitých situacích počínat a zlomyslným žákům „promluví do duše“. Ne vždy to pomůže. Pak musí dojít k příslušným kázeňským opatřením ze strany vedení školy.

K potlačování jakékoliv šikany je tedy nutná spolupráce školy, rodiny agresora, rodiny oběti, případně i jiných lidí, kteří projevy šikany ve svém okolí uvidí. Zde je nutná podle mého názoru občanská angažovanost.

Jedním z dalších faktorů, které byly středem zájmu mého výzkumu je, jak šikanu řešit. Při vyšetřování šikany si běžné věci např. rvačky, jak vyplynulo z výzkumu, řeší každý učitel sám nebo s třídním učitelem. Když už se situaci nedá zvládat, je možné požádat o pomoc výchovného poradce, popř. psychologa nebo kontaktovat policii ČR, výchovné ústavy a samozřejmě i pedagogicko-psychologickou poradnu. Šikana se na školách řeší domluvou, potom kázeňským opatřením, nejnižším napomenutím třídního učitele, důtka ředitele, podmíněčné vyloučení a vyloučení, které je možné považovat za úplně to poslední řešení. Je důležité však zhodnotit danou situaci objektivně a to, jak z pohledu agresora, tak oběti a poskytnout pomoc všem zúčastněným stranám.

Plně souhlasím s Metodickým pokynem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (2008), že na prevenci šikany i při řešení jednotlivých případů by měli spolupracovat pedagogičtí pracovníci podle předem dohodnutých postupů. K tomu je nutné zajistit další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky šikanování.

7 ZÁVĚR

Tato práce si kladla za cíl na základě rozhovorů s výchovnými poradci, učiteli a studiem školních dokumentů na vybraných školách získat data o výskytu agresivity a šikany na škole a způsobech jejich řešení.

Bylo zjištěno, že na vybraných středních školách se šikana vyskytovala hlavně ve formě psychické, slovní, popř. sněžení svačiny, naschvály, schovávání věcí. Fyzická agresivita a násilí se na vybraných školách vyskytuje pouze ojediněle.

Byly hledány důvody agresivního chování ve vztahu žáka k spolužákovi. Za hlavní důvod agresivního jednání žáků můžeme považovat špatné rodinné zázemí, a to neúplnost rodiny, chybějící otcovský vzor nebo geneticky zděděné dispozice k agresivnímu jednání. Další příčiny agresivního jednání mohou být snaha o sebeprosazení, zviditelnění, hledání postavení ve světě.

Co se týče typu žáků, kteří se stávají oběťmi, tak z výzkumu vyplynulo, že se jedná o žáky, kteří nezapadnou do kolektivu třídy. Většinou se jedná o tiché nijak nevýrazné typy nebo se může jednat o žáka s jinou rasovou příslušností nebo jde i o premianta třídy.

Přestože je tato problematika zpracovaná ve školním řádě, kde je uvedeno, jaké jsou práva a povinnosti žáka a také jsou vypracovány preventivní programy a krizové scénáře v případě výskytu šikany, tento problém se stále vyskytuje. Z výzkumu vyplývá, že nejdůležitější opatření proti šikaně jsou učitelé! Záleží na učiteli, jak vnímá kolektiv třídy a jednotlivé vztahy mezi žáky a zda dokáže včas zasáhnout při sebemenší známce agresivity či jiného nevhodného chování. Jestli si dokáže z kolektivu třídy vybrat žáky, kteří by se mohli stát potencionálními oběťmi a agresory a jaké preventivní kroky učiní, aby k šikaně nedošlo.

Na učiteli záleží, jak se rozhodne daný problém řešit. Zda se rozhodne hledat příčinu agresivního chování agresora nebo vyloučí daného žáka ze školy. Jaký postup zvolí při vyšetřování, jestli bude diskrétní nebo bude daný problém konzultovat

s pedagogickým sborem, kdy se rozhodne předat tento problém pedagogicko-psychologické poradně nebo jinému státnímu orgánu.

Vzhledem k výše uvedeným výsledkům můžeme konstatovat, že cíle bakalářské práce byly splněny. Bylo zjištěno, že se šikana na vybraných školách vyskytuje, ale jsou konány patřičné kroky nejen při řešení tohoto problému, ale také v prevenci.

8 SEZNAM LITERATURY

- 1) BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha : ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
- 2) BENDL, S. a kol. *Kapitoly ze školní pedagogiky a školní psychologie*. 1. vyd. Praze : Univerzita Karlova, 2008. 237 s. ISBN 978-80-7290-366-5.
- 3) ČERNÁKOVÁ, M. K problematice šikany na základních a středních školách : diplomová práce. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta filozofická, Katedra filozofie, 2010. 99 l. Vedoucí diplomové práce Jan Zounar.
- 4) EDELSBERGER, L. *Defektologický slovník*. 3 upr. vyd. Jinočany: H&H, 2000. 418 s. ISBN 80-86022-76-5.
- 5) HOFFMANNOVÁ, V. Program prevence šikany : diplomová práce. Brno : Masarikova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky, 2010. 66 l. vedoucí diplomové práce: Věra Vojtová.
- 6) FIELDOVÁ, E. *Jak se bránit šikaně*. 1 vyd. Praha : Ikar, 2009. 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2.
- 7) FISCHER, S. a ŠKODA, J. *Sociální patologie - analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
- 8) HELMUT, H. E. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1 vyd. Wien, 1999. přel. Jíří Stach, Amulet, Praha -Amulet, 2000. 126 s. ISBN 80-86299-22-8.
- 9) JENO, R. *Strach, hněv, agresivita*. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladatelství, 1982. 143 s. ISBN 67-313-82.
- 10) KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
- 11) KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 256 s. ISBN 80-7178-513-X.
- 12) KOZEL, R. *Moderní marketingový výzkum*. 1. vyd. Praha : Grada, 2006. 277 s. ISBN 80-247-0966-X.
- 13) KRAMPOTA, F., NADRCHAL, J. „Bolest – nemoc jménem šikana“. 1. vyd. Ostrava : Acet ČR, 2010. 2 s. ISBN 978-80-904040-2-1.
- 14) LOVASOVÁ, L. *Šikana*. 1. vyd. Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2.

- 15) MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
- 16) NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha : Academia, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-8.
- 17) ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 51 s. ISBN 80-7178-049-9.
- 18) ŘÍČAN, P. a kol. *Nové pohledy na šikanu*. In ŘÍČAN, P., et al. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference*. Brno, 2009. ISBN 978-80-7399-857-8.
- 19) ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha : Grada, 2010. 155 s. ISBN 978-80-247-2991-6.
- 20) VALIŠOVÁ, A. a kol. *Pedagogika pro učitele 2*. 2. vyd. Praha : Grada, 2011. 456 s. ISBN 978-80-247-3357-9.
- 21) STEJSKAL, B. *Šikana jako pedagogický a celospolečenský problém*. In STEJSKAL, B., et al. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém : sborník příspěvků z konference*. Brno, 2009. ISBN 978-80-7399-857-8.
- 22) ŠVAŘÍČEK, R. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. 1. vyd. Praha : Masaríkova univerzita, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- 23) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže [online]. 2000, [cit. 2011-11-04], Dostupné z WWW: <http://www.sosvp.chytrak.cz/met2_zaskol.htm>.
- 24) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení [online]. 2008, [cit. 2011-18-04], Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/pro-novinare/metodicky-pokyn-k-prevenci-a-reseni-sikanovani-mezi-zaky/>>.
- 25) Škádlení nebo šikana [online]. 2008, [cit. 2011-26-04], Dostupné z WWW: <<http://www.minimalizacesikany.cz/co-je-to-sikana/111-skadleni-nebo-sikana/>>.

9 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - Rozhovor s učitelkou ze střední školy Mračná

Příloha č. 2 - Školní dokumenty (týkající se šikany)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Rozhovor s učitelkou ze střední školy Mračná

1) *Jak dlouhá je Vaše učitelská praxe/pozice výchovného poradce?*

Učitelskou praxi jsem zahájila v roce 1984, 27 roků, ředitelkou jsem od roku 1990, celou učitelskou kariéru působím na této škole. Vystudovala jsem strojní inženýrství, doplňkově pedagogické studium.

2) *Setkal(a) jste se s pojmem „šikana“ ve své pedagogické praxi?*

Setkala jsem se se šikanou na této škole.

3) *Myslíte si, že větší měrou se podílejí na šikaně chlapci nebo dívky?*

Nerozlišuji míru výskytu šikany mezi kluky a děvčaty. Děvčata mají jiný styl komunikace, kluci jiný styl řešení, spíše násilí (akčně), děvčata více využívají intrik, pomluv. Holky se šikanují v souvislosti se vztahy s chlapci. Děvčata jsou rivalky, sokyně, a když se uráží, tak formou, že je třeba škaredá nebo taková či maková. S šikanou se nesetkáváme ve formě agrese, ale spíš se jedná o mezilidské vztahy. U těch dívčích tříd je to daleko horší, oni to daleko hůř snáší, dívčích tříd tu máme málo, v ročníku (1 třídu) a procentuelně je to horší u dívek než u chlapců. Chlapci si ty rozepře vyřídí, jakoby mimo a netáhne se to dál, oni se poperou nebo si něco provedou a dál už to vyšumí a komunikují.

4) *Myslíte si, že Vaši žáci mají zkušenosti s šikanou?*

Žáci mají zkušenosti se šikanou a to jak z pohledu účastníka šikany, tak pozorovatele. Př. Kluci přijdou ze základní školy a rodiče oznámí, že tam měli problémy s šikanou a tady se objeví v kolonce šikanujícího. Při změně z oběti na agresora vybírají slabší oběť, vzhledem k příslušnosti davu, když se dostanou do kolektivu, kde mají jistoty a přidávají se k silnému jedinci, účastník davu.

5) *Co podle Vašeho názoru vede žáky k šikanování jiných žáků?*

Šikana jako taková, tak se vyskytuje jen ve formě sněžení svačiny, naschvály, schovávání věcí, násilí (zbití) pouze jednou. Se šikanou se setkávám spíše ve formě

psychického teroru. Jedná se o dospívající, kteří chtějí dominovat a k nim se přidávají chlapci, kteří nechtějí až tak dominovat, ale mají pocit, že jsou součástí davu. Vede je k šikanování potřeba dominance, přirovnání k dominantnímu postavení ve stádu, dominantní samec bere vše, dominantní samec ochránce, staral se o tlupu, i když to teď už tak není, stále je to v těch dospívajících klucích zakotveno. Je fakt, že k agresi mají sklon děcka, která jsou doma držena tvrdší rukou nebo ten vztah k násilí berou jako součást běžného života. Př. Řešila nějaké případy agrese, ale kluci se bránili tím, že vlastně nic nedělají, když mu něco schovají a že jemu by to nevadilo. Vede je k tomu podvědomí, že je to sranda a lidsky jim dělá dobře, že jsou něco víc. Šikana je snaha o sebeprosazování, zviditelňování se a ne jak na to hledí média. Když ty děti pochází z rodin, které nejsou stabilní, chovají se v těchto situacích agresivněji.

6) *Kde vidíte hranici mezi „škádlením“ a šikanou?*

Hranice mezi šikanou a násilím se nedá určit, záleží na oběti a agresorovi, někdy si kluci něco provádí a nic se neděje, ale někdy je někdo citlivý a vnímavý na věc, která je banální. U oběti je to celkový postoj, pokud cítí svůj život negativně, nemá to, co by chtěl a hůř se s tím vyrovnává než spokojené dítě. Pokud se k tomu oběť postaví, „jste pitomci“ a jde dál, už se to neopakuje. Agresoři vyhledávají oběť, které to vadí.

7) *Jaký typ žáka se stává nejčastěji obětí?*

Spíš jsou to děcka, která jsou psychicky smutná, labilnější. Někdy je opačný extrém, menší problémy mají děti, které mají nějaký handicap, třeba chlapec, který má mozkovou operaci a je postižený a vzhledem k tomu, že učitelé s těmi dětmi mluví, vůbec se nestává, že by ty děti byly předmětem něčeho. Oni vědí, že učitelé jsou u těchto dětí neustále ve střehu.

8) *Co si myslíte o roli rodiče při vyšetřování šikany na SŠ?*

Na začátku školního roku, když přijdou noví žáci, absolvujeme rozhovor s rodiči o šikaně a aby sledovali, jestli nechodí žák ze školy smutný, děcka spíše snesou pětky než, že ta třída z nich dělá outsidersa. Rodiče mohou volat anonymně či adresně.

9) *V případě šikany, jak probíhalo řešení tohoto problému?*

Pokud dojde echo, tak jdu do třídy a vykládám si na toto téma s třídou. Člověk je naštvaný na svět, chce se prosazovat, někoho si vybere. V každém člověku je zlo, kdo

říká, že není, tak lže. Potom je druhá verze, že se to opakuje, potom přijdu do třídy a řeknu, že mám dojem, že ve třídě není něco v pořádku. Výhodou je, že jsme malá škola a každý učitel učí každé dítě, takže na poradách probereme, že ten se chová špatně k tomu atd. a učitelé si toho všímají, i když rodiče nezavolají, tak pokud mám toto echo, tak jdu do té třídy a povykládám si s nimi o tom. Př. Letos jsme měli takový případ, že mi o tom řekli kluci z vyšších ročníků, z internátu, že ten chlapec je na hranici mezi obětí a agresorem. Byl to typ, který se bude přidávat k davu. Vznikla situace, kdy jeden chlapec, který se sem vrátil po několika letech, po vyloučení se k němu nechoval hezky, s tímto chlapcem jsem měla pohovor a nastalo to, že tento chlapec začal tu svou oběť vtahovat do party a tento chlapec se začal stávat agresorem. U šikany je nejdůležitější, aby si toho ti lidi v okolí všimli. Př. Na internátu proražené dveře, řešilo se, kdo to prorazil, nakonec se zjistilo, že jeden kluk celkem bezproblémový je prorazil, protože mu kluci schovali plyšáka od slečny. Něžný motiv k agresivnímu činu. Důležité je hledat řešení, aby to ty děcka pochopily. Vyloučení je to nejjednodušší a nic to neřeší. My jsme škola, která je s žáky hodně komunikativní, bohužel teď jsem hodně zahrnuta papírováním, takže o těch problémech více píšu, než je řeším, ale i ostatní učitelé s děckama komunikují, takže s rodiči nemáme problém, kdykoliv můžou přijít, zavolat. Tyto problémy se dají řešit komunikací, všímavostí, hodně záleží na třídním učiteli.

10) Myslíte si, že je šikana více na gymnáziích nebo středních odborných školách?

Nemyslím si, že na výučních oborech je to víc, veřejnost si to myslí, ale ty situace jsou u nás lepší v tom, že ty děcka u nás nejsou tak „přemýšlivý“, takže ty situace řeší daleko jednodušeji. Na druhou stranu ty chytrý děti jsou daleko vynalézavější a dělají to tak, že to není vidět a je to víc nebezpečný. Neučila jsem nikdy na gymplu, ale vnímám to z hlediska lidské společnosti. Přijde policie, něco se ztratilo, oni se zeptají, jestli mám na někoho podezření, máme několik problémových hochů a policista na to, že je to tu samí „hajzl“, což mě rozčílilo. Netvrdím, že v životě ty kluci nic neukradnou nebo že neskončí v nápravném zařízení, ale když se podíváte na to, kolik lidí s tituly, dělá hrozné věci, které jsou daleko horší, než krádež peněženky. Nemyslím si, že by byla špatnost výsadou lidí, kteří jsou na učňáku, tady je to více otevřené. Ty děti jsou jakoby míň vychované, ale to neznamená, že jsou zlé.

11) Při výskytu šikany řešíte vzniklý problém sami nebo vyhledáte odbornou pomoc?

Minimálně jsme v kontaktu s policií, ta situace je spíše trapná, oni přijedou a nic nevyšetří. Pokud dojde ke krádeži ve třídě, tak to řešíme tak, že přijdu do třídy a oznámím jim, že se ztratil telefon, prohlízet je nemám právo, ale řeknu, že by bylo slušný, kdyby všichni vysypali kabele. Všichni to udělají, nestalo se, že by to někdo neudělal. Je pravda, že ti co to provedli, v mezičase to někam odnesou, takže se nikdy nic nenašlo, spíš je to psychologické gesto pro toho okradeného. Policii nevoláme, protože jsou to většinou částky pod hranicí vyšetřování. Co se týče poraden, když si rodiče s někým neví rady, tak jim dáme kontakt do pedagogicko-psychologické poradny. Nic méně, mám k nim takový odstup, protože hodně závisí na osobnosti psychologa. Potom když mluvím s rodiči, jestli to mělo nějaký přínos, tak se dovím, že je to „úřední kancelář“, že hodinu tam s děckem mluvím, po hodině řeknou nějaký závěr rodičům a ti odejdou. Př. Přišla maminka, že kluk má řeči jakoby si chtěl vzít život, tak jsem jí dala kontakt na Pedagogicko-psychologickou poradnu a oni je objednali až za měsíc. Připadá mi, že v této oblasti, aby to vypadalo, že se něco dělá, tak se něco vyhlásí, spisy jak budeme nakládat se šikanou atd., což mi přijde nepodstatné, hlavně jde o ten kontakt. Takže když přijde policista a tohle mi řekne, neříkám, že tu nemáme kluky, kteří kradou, ale mi je nevyhodíme a potom je tu šance, že se vyučí a budou normálně pracovat a neskončí jako klienti policistů. Mrzí mě, že celý školský systém je založený na tom, že je třeba něco dělat pro nadané děti, ale rozhodně si myslím, že dát si práci s dítětem, které přišlo z problémového prostředí a učíme je chodit do školy a my je tady „dokopeme“, že ví, jak se má chovat, že mají někam přijít něco udělat, je stejně důležité jako neubít talentované dítě, talentované dítě se prosadí samo. Složka výchovná je opomíjená a utápí se v papírech školního vzdělávacího programu, jak se budete o co starat.

12) Jak je šikana ošetřena v dokumentaci školy?

Ohledně šikany, máme zmínku ve školním řádu, ale nejdůležitější faktory jsou učitele, učitelé, kteří rádi učí i zlobivý děcka. Dělavám jednou za 4 roky, že žáci známkují učitele a to 3 kritériích, pedagogických schopnostech, odborných znalostech a ve vztahu k žákům. Když jsem to začala dělat, tak učitelům se to nelíbilo, měli strach, že budou mít špatné známky. Je fakt, že nejlepší učitel měl hodnocení 1,18, ale 1/3 žáků mu propadá. Je to talent být náročný, přísný, ale přesto ty děcka vědí, že je má rád

a nechová se nadřazeně, že můžou přijít. Žádné směrnice, žádné opatření, záleží na učiteli, zda ho to baví.

13) Kde řešíte šikanu vzhledem k učitelskému sboru?

Problémy se řeší na pedagogických radách. Chodí za mnou učitelé, když se jim někde něco nezdá. Dřív jsem tady klidně seděla s děckem 3 hodiny a probírala jeho problémy, dnes je situace taková, že se jim nemůžu tak věnovat. I ty agresivní děčka byly zvyklý, že celou základní školu na ně každý nadával, dostávali poznámky, byly „prašiví psi“ a u nich vidíte, že když něco provedou a vy to s nimi rozebíráte hezky, že to pochopí a vezmou si to k srdci. Př. Kluk chodil s lakem na vlasy po škole a pomocí zapalovače dělal ohňové efekty a spustil požární poplach, tak tomu jsem dala sníženou známku z chování. Je to v rovině ty jsi něco udělal, teď jsi za to potrestaný, mohl jsi někoho ohrozit, tak už to nedělej. Jsou citlivý na to, že se na ně nedíváte jako by byli nějakí špatní. Př. Chlapec mručel v hodině, já jsem řekla, že je jak opičák a on mi na to řekl: „Vyliž mi prdel ty pičo“. Odpověděla jsem: „Zdenku vy jste hrubej“. Ten kluk za mnou potom o přestávce přišel a omluvil se a do teď, když ho potkám, se na mě mile dívá. To bylo to pozitivum. Byl to ten typ kluka hyperaktivní, nezvladatelný, agresivní, a když je dostanete do toho kontrastu slušného chování, tak oni docela dobře akceptují.

14) Prošla jste někdy školením (kursem, seminářem...) zaměřeným na šikanu?

Neprošla jsem žádným kurzem atd., kurzy nepořádáme, učitelé mají minimálně to pedagogické minimum. Záleží na osobnosti, mě zajímá psychologie, ale studovala jsem techniku. V době dospívání jsem se pohybovala mezi mládeží problémovou, takže mám k nim dobrý vztah. Beru člověka ne jako zlého nebo dobrého, ale jako komplex. Někteří se tváří jako hodní, ale umí to zakamuflovat. Četla jsem hodně literatury. Posíláme své učitele, aby si dodělali pedagogické minimum, ale nezmění se tím. Kolega, který k těm žákům vztah neměl a nikdy ani mít nebude, se nezmění. Stává se, že lidé mají „pajdák“, mají určité představy, ale když přijdou sem, nevydrží tu ani 3 měsíce. Mají představu, že přijdou a budou učit. Děti jsou vnímaví, co si o nich myslí. Každý si to zkusí a pak se uvidí, jestli to půjde nebo ne. Rozumím si se žáky i s těmi, co je vyloučím a oni se vrací. I závislí na drogách se vrátí.

15) Co si myslíte, že je nejdůležitější opatření u šikany?

Opatření proti šikaně jsou učitelé! Učitelé si musí všimnout a třídní učitelé za mnou přijdou, když už jsou ty vztahy víc špatné, jinak si to řeší sami. To vidíte i v tom, že třetíáci přijdou a řeknou, že ten se chová špatně k tomu prvňákovi. Je to na tom ovzduší, aby ta škola nebyla anonymní, když přestupují děti z jiných škol, tak to vnímají pozitivně z hlediska domácího přístupu, na druhé straně to může někomu vadit, někdo kdo nechce, aby se o něm vědělo. Myslím si, že to hraje velkou roli a ta snaha státu vytvářet velké školy tuto stránku postihuje. Ta velká škola je na tom ekonomicky lépe, má vybavenou učebnu na to a na to, ale stejně si myslím, že tohle pro toho žáka zas tak důležitý není, ani pro tu společnost. Je důležité, aby ty děti měli informace, ale také aby uměli žít s jinými lidmi.

ŠKOLNÍ ŘÁD STŘEDNÍ ŠKOLY MRAČNÁ

II. Práva a povinnosti žáků a jejich zákonných zástupců a pravidla vzájemných vztahů s pedagogickými pracovníky

2. Žák má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a aby bylo chráněno jeho jméno.

Žáci jsou povinni se k sobě chovat zdvořile. Mezi sebou respektují vzájemné odlišnosti.

III. Podmínky při zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí

Při výuce jednotlivých předmětů, při přesunech žáků v rámci vyučovacího dne a při účasti žáků na akcích pořádaných školou může dojít k ohrožení zdraví žáků. Vzhledem k věku žáků, jejich duševní vyspělosti a životní odpovědnosti může docházet k ohrožování zdravého vývoje žáků sociálně patologickými jevy: projevy rasismu, projevy intolerance a projevy šikanování. Žáci mohou být ohrožováni kuřáckou závislostí, alkoholismem a drogovou závislostí.

Škola těmto ohrožením musí preventivně předcházet

7. Pedagogičtí pracovníci věnují maximální pozornost projevům rasismu, násilí, intolerance k menšinám, náznakům a projevům šikanování. O zjištěných skutečnostech bez zbytečného odkladu informují vedení školy, výchovného poradce, třídního učitele a učitele odborného výcviku. Ostatní pedagogické pracovníky informují na pedagogické radě.

8. Třídní učitelé, učitelé odborného výcviku, výchovný poradce a vedení školy při zjištění sociálně patologických jevů přijímají bez zbytečného odkladu tato opatření: pohovory s žáky (jak s iniciátory, tak oběťmi), popřípadě se zákonnými zástupci nezletilých žáků, pohovory se třídami, kázeňská opatření apod. V případě vyšší závažnosti informuje ředitel školy Policii ČR.

b) Minimální preventivní program

Na této škole nemají vypracovaný minimální preventivní program.

ŠKOLNÍ ŘÁD STŘEDNÍ ŠKOLY SLUNEČNÁ

Práva a povinnosti žáků a zákonných zástupců, vztahy žáků a zákonných zástupců s pedagogickými pracovníky školy.

Žáci mají právo:

- a) na ochranu před fyzickým a psychickým násilím a nedbalým zacházením,

Povinnosti žáků

- a) upozornit kteréhokoliv pracovníka školy na případy šikanování, kyberšikany, vědomou i nevědomou toxikomanii, užívání a distribuci drog,
3. Podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí

3.2 Ochrana před sociálně patologickými jevy

Všichni pedagogičtí pracovníci, zejména školní metodik prevence, průběžně sledují konkrétní podmínky a situaci ve škole z hlediska výskytu sociálně patologických jevů, uplatňují různé formy a metody umožňující včasné zachycení ohrožených žáků. Školní metodik prevence zajišťuje spolupráci s rodiči v oblasti prevence, informuje je o preventivním programu školy a dalších aktivitách. Školní metodik prevence spolupracuje na základě pověření ředitele školy s dalšími institucemi pro sociálně právní ochranu dětí a mládeže.

Projevy šikanování mezi žáky, tj. násilí, omezování osobní svobody, ponižování, kyberšikany apod., kterých by se dopouštěli jednotliví žáci nebo skupiny žáků vůči jiným žákům nebo skupinám (zejména v situacích, kdy jsou takto postiženi žáci mladší a slabší), jsou v prostorách školy a při školních akcích přísně zakázány a jsou považovány za hrubý přestupek proti řádu školy. Podle okolností ředitel školy uváží možnost dalšího postihu žáků, kteří tento zákaz přestoupí, a bude o svých zjištěních informovat jejich zákonné zástupce.

Pedagogičtí pracovníci jsou povinni v souladu s pracovním řádem vykonávat kvalitní dozor nad žáky o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení i během osobního volna žáků, a to hlavně v prostorách, kde by k sociálně patologickým jevům mohlo docházet.

Dále viz. Minimální preventivní program výchovného poradce.

KRIZOVÝ SCÉNÁŘ STŘEDNÍ ŠKOLY SLUNEČNÁ

Krizový scénář – počáteční stádium šikany

Škola je povinná řešit šikanu ve škole a na akcích pořádaných školou, mimo školu je to věc policie a rodičů.

Jak postupovat při objevení problému (informací od rodičů, žáků, vlastním pozorování): nahlášení třídnímu učiteli a výchovné poradkyni – zvolí strategii řešení.

!! CHRAŇTE ZDROJ INFORMACÍ !!

1. Krok – odhad závažnosti onemocnění informovat výchovnou poradkyni, (popř. třídnímu učiteli) patří odborníkům (počáteční stádium pokročilé stádium, neobvyklá forma šikanování – lynč)

3 kritéria:

- A) Způsob chování a vypovídání obětí a svědků, je to moje, pokud jsou otevření ochotní pomoci a nesouhlasí se špatným chováním.
- B) Závažnost a četnost agresivních projevů.
- C) Čas – jak dlouho šikanování trvá.
- D) Počet agresorů a obětí.

Oznámení vedení školy, nástin řešení a vymezení rolí (kdo, co bude dělat – jednotný postup).

2. Krok – rozhovor s informátory a obětí provádí výchovná poradkyně

Rozhovor s informátory (rodič, kamarád, kolega – kdokoliv kdo na problém upozorní)

- Nereagovat obranně.
- Nezpochybňovat.
- Důležité je chránit zdroj a obsah informací!
- Dostanu-li signál od kohokoli – začnu třídu pozorovat (přímé varovné signály-ověřování informací).
- Důležitá je empatie – nedávat rady, jen vnímat i jakoukoli „scifi“ výpověď. VŽDY ověřit
- Po odchodu informátora si vše zapsat.

Rozhovor s obětí

- Rozhovor musí být proveden tak, aby o něm ostatní nevěděli – možná pomsta agresorů!

- Nereagovat obranně.
- Nezpochybňovat.
- Empatie, otevřenost.
- Důležitá je empatie – nedávat rady, jen vnímat i jakoukoli „scifi“ výpověď ověřit.
- Neslibovat něco, co nemůže splnit.
- Důležité je vše si zapsat pro další potřebu.

3. Krok – nalezení vhodných svědků

- Spolupráce s informátory a oběťmi – vytipování svědků.
- Důležití jsou žáci, kteří sympatizují s obětí (sympatie x nesympatie oběti).
- Nevybíráme si podle svých sympatií a podle jejich chování.
- Výslech svědků nejlépe mezi čtyřma očima (např. Po vyučování, požádat o odnesení pomůcek do kabinetu), aby ostatní nevěděli (ochrana oběti).

4. krok – Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky

- rozhovory individuálně!
- Nesmí se konfrontovat oběti s agresorem, ani jejich zákonní zástupci – přecházení konfliktu! – viz trojrozměrný pohled – šikana jako závislost.
- Konfrontace svědků (ale i tak max. 2 spolu) – pouze při protichůdných informacích.
!opatrně!

5. Krok – Ochrana oběti

- Zvýšená pozornost ve školním klimatu (třídním).
- Zpřísnit dozory (ošetřit pohyb dětí na záchodech, cest do školy) a časté nahlížení do třídy o přestávce (nenápadně).
- Po dobu šetření je možné se souhlasem vedení nechat oběť doma.
- Doporučit rodičům odborníka v Pedagogicko-psychologické poradně nebo ve Středisku výchovné péče, či v jiné instituci zabývající se touto problematikou.
- Praktický lékař.

6. Krok - rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

- Vnější obraz šikanování! (popis nemocného čili patologického chování).
- Nutnost poskládané mozaiku informací, (důkazy, musím mít jistotu o tom, co se ve třídě děje – vztahy).
- Konfrontace A - A (při rozporuplnosti informací – opět max. 2).

7. Krok – výchovná komise

- Za účasti vedení školy + výchovný poradce + třídní učitel + rodič + odborník = seznámení s problémem (postihy agresorů – odkaz na Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, čl. 5 – výchovná opatření).

Nástin struktury výchovné komise:

- Úvod, přivítání – vedení školy.
- Seznámení rodičů s problémem, který jsme zjistili – projevy chování u jednotlivého konkrétního dítěte (agresora) – vedení školy, popř. řešitel problému.
- Jaký postoj zaujímá škola k těmto nevhodným a nežádoucím projevům chování – vedení školy.
- Vyjádření zákonných zástupců.
- Možná navrhovaná řešení ze strany zákonných zástupců, (možnosti řešení pro nápravu chování u svého dítěte (agresora), aby se situace zlepšila, možnost spolupráce se školou).
- Seznámení rodičů s konkrétními možnými řešeními, které navrhuje škola vedení školy.
- Domluvit se na časovém horizontu (z hlediska nápravy chování agresora).
- Zpětná kontrola (zda se situace zklidnila).
- Nezapomenout upozornit rodiče na další výchovná opatření, pokud tato přijatá opatření nepomohou – vedení školy.

Pozn. Zákonní zástupci jednotlivých žáků (agresorů) by měli být zváni na jednání ve škole písemnou formou a mezi jednotlivými jednáními se zákonnými zástupci by měla být časová prodleva.

Z tohoto jednání by měl být proveden zápis, který obsahuje (datum, struktura, závěr na čem jsme se dohodli) podpisy všech zúčastněných, souhlas rodiče, že byl s celou záležitostí seznámen a s navrhovaným řešením souhlasí.

ZAPOMÍNÁ SE!!!

8. krok – linie obět': rozhovor se zákonnými zástupci obětí – výchovný poradce (popř. vedení školy)

- Jiný dne než výchovná komise, individuální setkání.
- Sdělení zákonným zástupcům, co jsme v dané věci zjistili (závěry zjištění, domluva na dalších opatřeních).
- Časový horizont pro sledování situace (14 dní informace o situaci – rodinné a školní klima).
- Spolupráce (ochrana obětí).

Kontakt na instituce / konkrétní odborní zabývající se problematikou šikany:

- Pedagogicko-psychologická poradna.
- Praktický lékař.
- Středisko výchovné péče Brno.

9. Krok – práce s celou třídou

- Uzavření celé záležitosti vedením školy ve třídě (výchovná poradkyně, třídní učitel).
- Nastavení pravidel – charta třídy (nutno dodržovat všichni!) třídní učitel + výchovná poradkyně a informování pedagogického sboru.
- Třidu neustále sledovat.
- Ozdravění třídy – dlouhodobý proces.
- Při nezastavení problematiky šikanování kontaktovat výchovnou poradkyni (přivolání pomoci – instituce zabývající se touto problematikou).

Prevence – kamarádské vztahy a bezpečné klima.